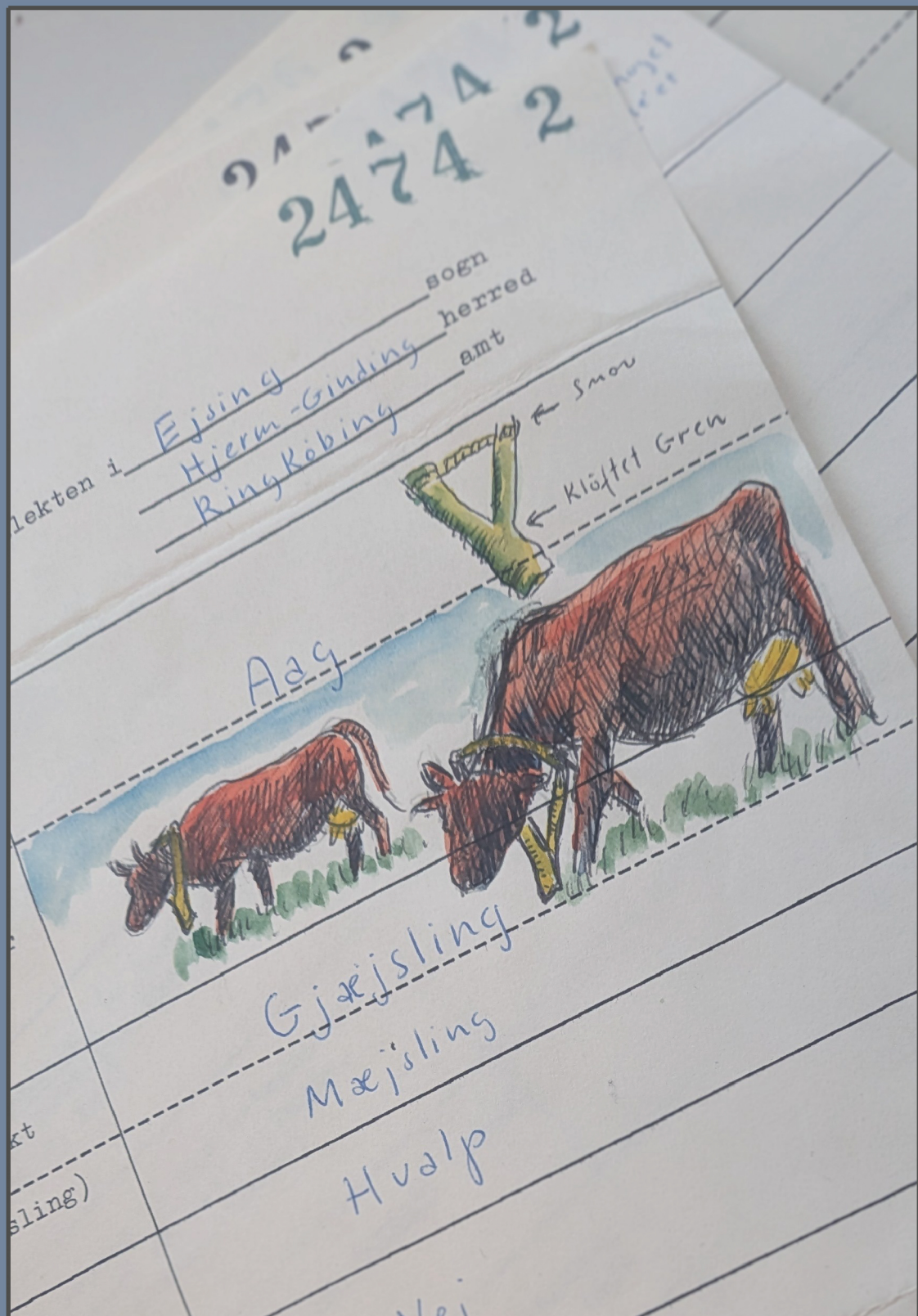

ORD & SAG 45

Udgives af Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning

ORD & SAG 45

ISSN 2794-6754

Udgivet december 2025 af

Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning, Aarhus Universitet

Redaktion: Mette-Marie Møller Svendsen & Kristoffer Friis Bøegh

Omslag: Fra Jysk Ordbogs spørgelistesamling. Læs mere på side 28-40.

Ord & Sag udkommer som Open Access-onlinetidsskrift på

<https://tidsskrift.dk/ordogsag>

Ord & Sag tjener et dobbelt formål:

- 1) Publicering af videnskabelige artikler med emner inden for fagområderne dialektologi, ældre landbokultur, filologi og sociolingvistik/sociodialektologi – alt sammen fortrinsvis baseret på et jysk materiale. Sådanne artikler er alle fagfællebedømte (*double blind*) forud for publiceringen. I dette nummer optages siderne 6-27 af fagfællebedømte artikler.
- 2) Orientering til en bred offentlighed om arbejdet på Peter Skautrup Centret, Jysk Ordbogs redaktion samt om, hvad der i øvrigt publiceres på og om (jysk) dialekt. I dette nummer optager sådant stof siderne 2-5 og 28-82.

Indhold:

<u>Inger Schoonderbeek Hansen: Året, der gik.....</u>	<u>2</u>
<u>Kirstine Boas, Mathilde Mosdal Andreasen, Marie Elisabet Holm Harbsmeier & Ellen Marie Ulrik Hansen: Stereotyper, sted og sprog – en tematisk analyse af danskeres beskrivelser af fynboer</u>	<u>6</u>
<u>Viggo Sørensen: Majte hvekke!.....</u>	<u>21</u>
<u>Line Sandbæk Geertsen & Stine Vejbæk Rathkjen: Om digitalisering af spørgelistespørgsmål.....</u>	<u>28</u>
<u>Torben Arboe: Om seglen som høstredskab – og lidt om Karen Blixens <i>Sorg-Agre</i>.....</u>	<u>41</u>
<u>Stine Vejbæk Rathkjen: Om dialekt og rigsdansk – et pilotstudie.....</u>	<u>52</u>
<u>Inger Schoonderbeek Hansen: <i>Frøwe, frøwe, kom her og køv!</i> – anmeldelse af <i>Bondsk i København</i>.....</u>	<u>63</u>
<u>Kirstines <i>ABC på fynsk</i>.....</u>	<u>72</u>
<u>Kirsten Lyshøj: Fra arkiverne: Æ balsko.....</u>	<u>73</u>
<u>Viggo Sørensen: Æ balsko: om forfatteren.....</u>	<u>78</u>
<u>Spørg ”Skautrup”.....</u>	<u>81</u>

Året, der gik

Til trods for at vi nærmer os solhverv, og dagene bliver kortere og mørkere, er vi på Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning i fuld sving med vores forskellige projekter! *Ord & Sag* indeholder igen i år spændende bidrag, som er skrevet af personer, der har været engageret i Centrets arbejde med at undersøge og formidle sproglig variation før, nu og i fremtiden i og uden for Jylland.

Fra Centrets trofaste og mangeårige medarbejdere Viggo Sørensen og Torben Arboe er der hele tre artikler, som de har fundet tid til at skrive ved siden af deres kyndige redaktion af Jysk Ordbog; den ene som pensionist, den anden på deltid. Viggo undersøger udtrykket *Majte hwekke!*, der kort og godt betyder 'det er også lige meget'. Hvor kommer det fra, og hvordan blev det brugt? Han har også skrevet en kommentar til Sigfred Andresens fortælling *Æ balsko*, som Kirsten Lyshøj, en af Centrets trofaste, gode kræfter, har oversat fra sønderjysk til standarddansk. Viggo skriver bl.a. om Sigfred Andresen, at han var en markant skikkelse i det danske mindretal i Sydslesvig, og han beskriver også nogle af de sprogligt karakteristiske træk, man som læser kan finde i teksten. Torben undersøger i sin artikel en høstmetode, hvor man brugte seglen til at høste korn med. Han har undersøgt emnet 'høst' i forbindelse med en antologi, som han arbejder på sammen med kolleger fra Københavns Universitet, og som vi indgår i forskningsfællesskabet LexText med; det undersøger Nordens righoldige sproglige kulturarv, herunder med afsæt i Centrets samlinger. Torben bringer nogle gode citater med information om, hvordan seglen blev anvendt rundtomkring. En af fortællingerne er optegnet af folkemindesamler Evald Tang Kristensen, og den minder stærkt om Karen Blixens novelle *Sorg-Agre*. Som Blixen skriver, er den baseret på en længere, mundtlig tilblivelseshistorie.

Min ph.d.-studerende Kirstine Boas undersøger fortsat fynsk, og i det forgangne år har hun været travlt optaget af at formidle sine forskningsresultater i en række artikler til nationale og internationale

tidsskrifter. Hun skriver om et af sine studier her i *Ord & Sag*, sammen med to Nordisk-studerende fra Aarhus Universitet, Mathilde Mosdal Andreasen og Marie Elisabeth Holm Harbsmeier og Dansk-studerende fra Københavns Universitet Ellen Marie Ulrik Hansen; den handler om danskernes stereotype forestillinger af fynboer. Kirstine har også fundet tid til at skrive en Halfan Rasmussens ABC – på fynsk! Den fine bog er illustreret af Rasmus Damsgaard og udgivet af Modersmåls-Selskabet tidligere i år, og man kan bl.a. læse denne remse under bogstavet W: “Søhelti Willemoes fra Assens a / Skø mæ bomber å kanooner / Da ha kæmpet i et blodit sla / Mo engelske formatiooner”. En kort omtale findes på side 72.

Igen i år har vi været så heldige at have (haft) praktikanter på Centret. I foråret var det Jonathan Kornerup Kristoffersen, der med en baggrund i lingvistik og museologi arbejdede på en undersøgelse af bjerreherredsmål, dvs. dialekten i området mellem Horsens Fjord og Vejle Fjord, og som vi i det kommende år skal samarbejde om med Glud Museum i Juelsminde. Vi besøgte frilandsmuseet og fik en rundvisning i det fineste solskin af museumsleder Helle Ingerslev og så museets samlinger; vi drøftede også fremtidige muligheder for at ikklæde samlingerne et sprogligt ’lag’. Et godt eksempel på at formidle den naturlige sammenhæng mellem sprog og samfund findes beskrevet i bogen *Bondsk i København*, som kolleger fra Københavns Universitet Pia Quist og Bjarne Simmelkjær Sandgaard Hansen har skrevet, og som jeg anmelder på side 63-71.

Dette semester har vi igen to praktikanter, nemlig Line Sandbæk Geertsen og Stine Vejrbæk Rathkjen. Begge har lingvistisk baggrund, og begge stammer fra Jyllands ydre områder, altså der hvor det dialektmæssigt sker: Line er fra Hanstholm, Stine fra Rødding! Én af de opgaver, vi har bedt dem om at hjælpe med, har været at digitalisere selve spørgsmålene i vores spørgelistesamling, og det har de skrevet en fin artikel om. Her forklarer de, hvordan de har anvendt moderne teknologi, dvs. hhv. kodning og GAI, til at omsætte det fysiske format, Centret har, til en digital version, der på sigt kan gøres tilgængelig online. Stine har ligeledes haft tid til at skrive en lille artikel om en spørgeskemaundersøgelse, hvori hun undersøger, hvad man forstår ved sprogforskningens centrale begreber ’rigsdansk’ og ’dialekt’.

I de kommende år kommer vi til at arbejde meget mere med digitalisering af Centrets samlinger, ikke mindst takket været en bevilling, jeg har modtaget fra Carlsbergfondet til det digitale infrastrukturprojekt "Legacy of Language: The Danish Dialect Corpus" (DiaCorp). Projektet skal etablere et dansk dialektkorpus, der er baseret på vores seddelsamling med 3,1 millioner excerpter med jysk kulturarv, og som giver mulighed for at foretage kulturhistoriske undersøgelser og undersøgelser af sproglig variation og sprogforandring i Danmark i perioden 1875-1930. Kolleger fra Center for Humanities Computing, Aarhus Universitet, står for det tekniske, mens jeg selv skal anvende det digitale korpus til at undersøge, hvordan jyske dialekter er repræsenteret i ortofone skriftsystemer, sådan vi kan forstå (u)overensstemmelser mellem tale- og skriftsprog i Danmarks 'periferi'. Dette er dog kun ét ud af de mange flere mulige projekter, en online tilgængelig database lægger op til, for i projektansøgningen nævnte jeg også en række samarbejdspartnere i Danmark, der kunne have gavn af korpusset, heriblandt *Ømålsordbogen*, *Bornholmsk Ordbog*, *Den Danske Ordbog*, Dansk Sprognævn, Dansk Folkemindesamling mv. En stor tak til alle jer, der har støttet op om projektet undervejs!

Digitaliseringen af Centrets spørgelistesamling er også i fuld gang, og de frivillige lægger mange kræfter i dén opgave, kyndige som de er til at læse de (typisk) håndskrevne besvarelser. Der er lidt vej endnu, for selvom materialet stort set er færdigbehandlet, er en del af besvarelserne endnu ikke tastet ind i vores database. Men når nu også vores praktikanter skriver spørgelister ud – og er helt betagede af det – og hjælper med til at digitalisere forskellige registranter til samlingen, så når vi snart i mål! Det er en stor fornøjelse at arbejde sådan et relativt lille sted som vores, hvor både 'gamle' og 'unge' er engagerede, flittige og dygtige! En varmtfølt tak herfra til Kirsten Lyshøj, Inge Friis og Ingeborg Christensen – og til vores praktikanter Line og Stine.

En sidste tak går til *Ord & Sags* redaktører Mette-Marie Møller Svendsen og Kristoffer Friis Bøegh! Vi er så heldige på Centret, at Mette-Marie siden 1. november er fastansat; det skaber ro og sammenhæng for arbejdet med samlingerne, de

forskellige redaktionelle opgaver, ikke mindst Jysk Ordbog, Centrets digitaliseringsstrategi og meget andet. Kristoffer har bidraget fra sin nye base, nemlig Utrecht i Nederlandene. Dernede er han tilknyttet Universiteit Utrecht i forbindelse med et postdocprojekt, finansieret af Carlsbergfondet, om *carriols*, et nederlandsk-baseret kreolsprog, der engang blev talt på de tidligere dansk-vestindiske øer, og som Kristoffer også tidligere har undersøgt den engelske pendant af. Men når Kristoffer fra tid til anden er i Danmark en tur, 'bor' han på Centret, og det nyder vi godt af! STOR tak for jeres engagement, Mette-Marie og Kristoffer, og for at skabe så god en arbejdsplads med *go* og fremtid i!

Her til sidst vil jeg blot ønske alle en god jul og et godt nytår – og *riti go* læselyst med *Ord & Sag* 45!

Inger Schoonderbeek Hansen, december 2025

Stereotyper, sted og sprog

En tematisk analyse af danskeres beskrivelser af fynboer¹

Kirstine Boas
Aarhus Universitet

Mathilde Mosdal Andreassen
Aarhus Universitet

Marie Elisabeth Holm Harbsmeier
Aarhus Universitet

Ellen Marie Ulrik Hansen
Københavns Universitet

Denne artikel undersøger stereotype forestillinger om fynboer og fynsk dialekt blandt 282 danske respondenter. Gennem en tematisk analyse af kvalitative spørgeskemasvar identificerer vi mønstre i, hvordan fynboer og deres sprog opfattes. Analysen peger på fem fremtrædende stereotype forestillinger om fynboen: 'den humoristiske fynbo', 'fynboen som svær at tage seriøst', 'fynboen som knoldesparker', 'fynboen der har det bedst hjemme' samt en stereotyp inspireret af kendte og/eller fiktionelle fynboer (eksempelvis 'Polle fra Snave'). Analysen viser, at fynsk dialekt ofte beskrives som syngende og med lange vokaler. Derudover viser

¹ Tak til projektet "It is not what you said, it is how you said it: An empirical approach to human voice as the outward expression of inner character", finansieret af Carlsberg (2020-2024). Projektet lånte os bl.a. en Qualtrics-licens, som vi brugte til at indsamle data til nærværende undersøgelse. Desuden skal et stort tak lyde til alle, som har besvaret spørgeskemaet, og til den anonyme fagfællebedømmer for feedback.

analysen, at der er nuancer i hvilke stereotyper der trives på og uden for Fyn; fynboerne peger ofte på fynboer som hyggelige og humoristiske, mens sjællandske og jyske respondenter bidrager til de mere negative stereotyper.

1. Indledning

Siger måden, nogen taler på, noget om hvem, de er? Eller nærmere: Siger måden, nogen taler på, noget om hvem, vi tror, de er? Har vi eksempelvis stærke, etablerede forestillinger om, hvordan fynboer adskiller sig fra jyder og sjællændere, som bliver aktiveret, så snart vi hører en laaaang vokal? Noget kunne tyde på det. I 2002 skrev Hans Jørgen Ladegaard, at jyske stemmer opfattes som naive og uintelligente – men også troværdige og venlige (Ladegaard 2002, 52). Ladegaard skriver videre, at københavnere opfattes som smarte og selvsikre, men ikke udpræget venlige eller pålidelige, mens fynboer er venlige, rare og humoristiske (ibid.).

For at lære endnu mere om, hvilke forestillinger der eksisterer om fynsktalende og fynboer rundt omkring i Danmark, vil vi i denne artikel præsentere en undersøgelse af 282 danskeres forestillinger om fynboer. En undersøgelse af bevidste stereotype associationer vil give os et indtryk af, hvilke stereotyper der trækkes på, når unge og ældre landet over aktivt bruger sproget til at pege på regionale sociale betydninger (Køhler Mortensen 2020; Larsen & Stæhr 2020; Boas 2025). I international forskning er der rige eksempler på, at studier af stereotyper er vigtige fortolkningsnøgler til at forstå hvorfor folk opfatter sprog i bestemte mønstre (Niedzielski 1999; Preston 2004; Montgomery & Moore 2018), og undersøgelsen kan derfor også give os et sammenligningspunkt, når vi fortolker data indsamlet i større perceptuelle undersøgelser af sprogholdninger.

Vi vil foretage en tematisk analyse (Braun & Clarke 2006, 2022) af 282 *open-end*-svar fra et spørgeskema indsamlet blandt danskere rundt omkring i landet. Denne kvalitative analyse vil kunne bidrage til at give os et nuanceret billede af eksisterende diskurser og forestillinger om fynboer, og om disse varierer afhængig af, hvor respondenten selv kommer fra.

2. Stereotyper

Stereotyper er i sociodialektologien og psykologien blevet beskrevet på mange måder, men i denne artikel læner vi os op ad forståelsen af stereotyper som opfattelser af karaktertræk, bestemte egenskaber og måder at opføre sig på, som knytter sig til bestemte sociale grupper eller typer af mennesker (Oakes & Turner 1990; Wittenbrink 1994; Hilton & Hoppel 1996). Vi ved også, at semiotiske tegn – for eksempel sproglige træk – kan blive opfattet som noget, der indekserer en bestemt social eller geografisk gruppe (Silverstein 2003). Man kan eksempelvis udtale *mad* uden det bløde d, og så vil nogle måske tænke på en fynbo. Når sådan et indeks er etableret, kan gruppen selv – eller udefrakommende – skabe associationer til bestemte stereotyper, der er knyttet til den sociale eller geografiske gruppe (Eckert 2012, 94). Såfremt personen man taler til, har stereotype forestillinger om fynboer, og de ved, at fynboer ikke bruger bløde d'er, kan man altså bruge kodeskiftet til at kalde på stereotype forestillinger.

Man kan forske i sprog og stereotype forestillinger på forskellige måder. Underbevidste sprogholdningsstudier har afkodet hvilke stereotype associationer om mennesker, der aktiveres, når vi lytter til forskellige varieteter (fx Kristiansen 2009; Maegaard 2010). Andre perceptuelle studier har brugt stereotyper til at manipulere deres stimuli eller respondenter for at undersøge, om stereotype forestillinger er så kraftige, at de kan blokere for – eller ændre på – opfattelsen af det, vi hører (fx Hay & Drager 2010; Pharao et al. 2014; Levon 2014; Hurring et al. 2022). Man kan også undersøge bevidste sprogholdninger og direkte spørge respondenter, hvad deres holdning er til en given varietet eller til mennesker fra et givent regionalt område. Inger Schoonderbeek Hansen og Torben Arboe viser i en sådan undersøgelse fra 2009, at personer, der taler århusiansk, vurderes som ”hen imod det naive, det pålidelige, det flittige, det interessante, det gammeldags, det ufaglærte og ellers ret sympatiske” (Arboe & Hansen 2009, 81). Kristoffer Friis Bøegh og kollegaer bad respondenter indtegne deres individuelle opfattelser af dialektområder på kort, og i den forbindelse knytte ord til talerne fra forskellige områder (Bøegh et al. 2023). Sådanne ord kan man se

på som 'labels', som først og fremmest siger noget om eksisterende diskurser om mennesker fra bestemte områder. Vi ved fra studier af underbevidste sprogholdninger, at bevidste sprogholdninger ikke nødvendigvis afspejler individets underbevidste holdninger til en given sproglig varietet (Kristiansen 2009), men vi får her adgang til nogle af de forestillinger, der flourer i samfundet. Sådanne labels vil sidenhen kunne efterprøves perceptuelt og bruges i studier, som bygger på eksisterende viden om stereotyper (jf. fx Bucholtz 2004; Levon 2014). Vi vil i denne undersøgelse forsøge at afdække bevidste sprogholdninger om fynboer og fynsk dialekt. Vi vil forsøge at forstå de eksisterende forestillinger, der handler om fynboer, på respondenternes egne præmisser ved at give dem mulighed for at beskrive fynboer med deres egne ord. Vi har valgt at lave en tematisk analyse af disse labels, for denne metode kan hjælpe os med at identificere mønstre og temaer i stereotype forestillinger i respondenternes svar.

3. Metode

3.1 Dataindsamling

Data til denne undersøgelse er indsamlet gennem en spørgeskemaundersøgelse lavet i programmet Qualtrics (<https://www.qualtrics.com>). Spørgeskemaet blev distribueret digitalt via de sociale medier, Instagram og Facebook, i februar 2024. På sidstnævnte er spørgeskemaet delt i flere lokale Facebookgrupper (med godkendelse fra pågældende administratorer) for at sikre en geografisk spredning i datasættet. Efter tre uger havde 318 respondenter gennemført undersøgelsen, hvoraf 282 respondenter havde svaret på det *open-end*-spørgsmål, som danner grundlag for nærværende undersøgelse. Der indgår således 282 respondenter i undersøgelsen.

Spørgeskemaet tog cirka 15-20 minutter at gennemføre. De første to ud af tre dele data blev indsamlet til et andet studie, som har til formål at undersøge om brugen af stød, ikke-stød og stigende tone indekserer forskellige karaktertræk, og om disse indekser varierer geografisk i Danmark. Der er stor sandsynlighed for, at respondenterne, da de nåede til tredje del, var klar over, at spørgeskemaet primært havde til

formål at undersøge holdninger til fynboer, hvorfor de efterfølgende spørgsmål blev formuleret meget direkte. Her blev respondenterne bedt om at skrive med deres egne ord, hvad de mener karakteriserer fynsk dialekt og folk fra Fyn. De kvalitative data, der indgår i denne analyse, er således de 282 formulerede svar på dette spørgsmål. Som det sidste blev respondenterne bedt om at oplyse deres alder, køn, nuværende postnummer, modersmål (de ville blive sorteret fra, hvis dette ikke var dansk) og uddannelsesmæssige baggrund. Ud af de 282 respondenter havde 77 postnummer fra 1000-4999 og kom dermed fra Sjælland eller øerne syd for Sjælland, 56 respondenter havde postnummer fra 5000-5999 og kom fra Fyn, 104 respondenter havde postnummer i enten 6000-6999 eller 8000-8999 og kom fra Syd- eller Østjylland, og endelig havde 45 respondenter postnummer fra 7000-7999 eller 9000-9999 og kom fra Vest- eller Nordjylland. Inddelingen af Jylland følger en grænse nogenlunde fra Aarhus til Ringkøbing, som vi i denne undersøgelse har brugt som en grov inddeling af de jyske respondenter. Grunden til, at vi skærer horisontalt og ikke vertikalt hen over Jylland, er, at de syd- østjyske respondenter har kortere til Fyn og derfor måske har en anden form for tilknytning end de vest- og nordjyske respondenter.

3.2 Tematisk analyse

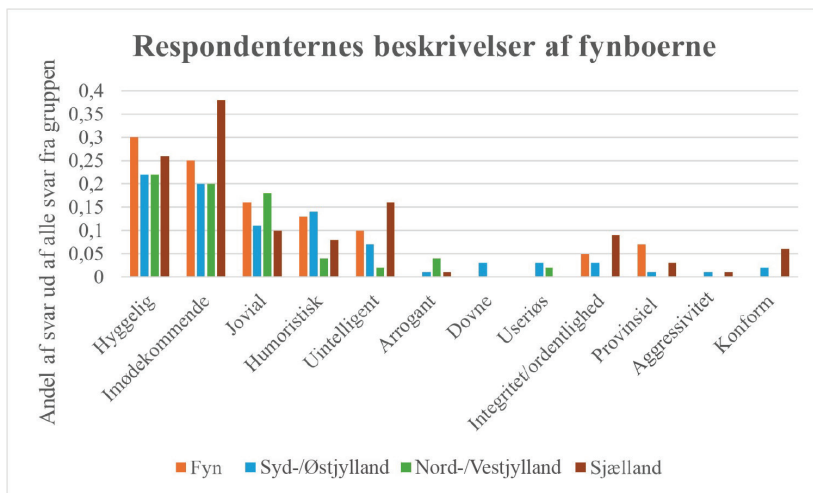
Tematisk analyse har til formål at identificere mønstre og tematikker i kvalitative data (Willig 2017). I de seneste år har metoden vundet indpas i sociolingvistisk forskning, hvor man eksempelvis har brugt tematiske analyser til at lave Multidimensional Place Orientation Models (MPOMS) (Carmichael 2023; Gadanidis et al. 2023; Pabst 2024) og påvise tendenser i komplekse kvalitative datasæt (Abbasian & Sharifi 2013).

Det første trin i en tematisk analyse er, at man koder transskriberede/skriftlige data. Man kan enten lave 'semantiske' eller 'latente' koder. Semantiske koder vil være labels, som gengiver centrale ord i teksten. Latente koder vil i højere grad forsøge at afkode implicitte og underliggende temaer i teksten (Braun & Clarke 2006, 2022). Vi vil bruge en blanding af semantiske og latente koder i første trin af vores tematiske analyse. Vi er interesserede i adjektiver og direkte

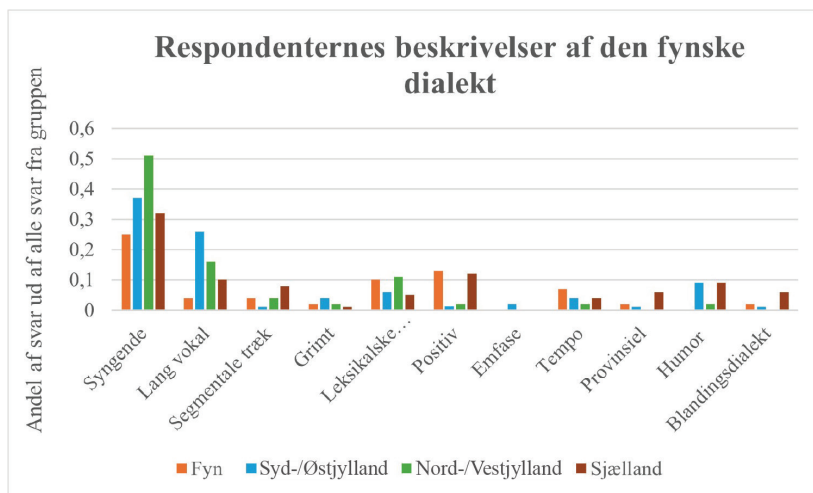
beskrivelser brugt om fynboer og fynsktalende, og såfremt disse optræder, ville de udgøre semantiske koder. Hvis mere indirekte opfattelser af fynboer optræder, vil de udgøre de latente koder. De latente kodninger bliver tjekket igennem af alle fire forfattere for at sikre intern validitet.

4. Resultater

Den tematiske analyse af respondenternes svar kan visualiseres i diagrammer. Nedenfor ses figur 1 og 2, som henholdsvis illustrerer respondenternes beskrivelse af den fynske dialekt og fynboer. Langs x-aksen ses de semantiske og latente koder, og langs y-aksen ses antal normaliserede svar. De normaliserede svar har vi beregnet ved at dividere det samlede antal svar i det pågældende tema med alle svar fra det pågældende geografiske område. Således kan vi sammenligne direkte på tværs af regioner, selvom der eksempelvis er mere end dobbelt så mange respondenter fra Syd- og Østjylland, end der er fra Fyn. De fire søjler ud for hver kode på x-aksen henviser til hver sin region: Sjælland og Øerne (1000-4999), Fyn (5000-5999), Syd- og Østjylland (6000-6999 og 8000-8999) og Vest- og Nordjylland (7000-7999 og 9000-9999).

Figur 1. Figuren viser respondenternes beskrivelser af fynsk dialekt. De forskellige geografiske grupper er farveinddelt. Antallet af svar er divideret med antal samlede svar fra gruppen, så antallet af svar kan sammenlignes på tværs af grupper.

Figur 2. Figuren viser respondenternes beskrivelser af fynboerne. De forskellige geografiske grupper er farveinddelt. Antallet af svar er divideret med antal samlede svar fra gruppen, så antallet af svar kan sammenlignes på tværs af grupper.

Den tematiske analyse viser, at der findes flere fynske stereotyper blandt respondenterne. De forskellige stereotyper er ikke nødvendigvis alle til stede på én gang. Det virker snarere til, at brugen af fynsk dialekt har potentialet til at aktivere en række forskellige forståelser. De forskellige stereotyper, vi her i analysen kommer frem til, kan således forstås som en slags indeksikalsk felt for den fynske dialekt. Stereotyperne, der udfoldes i analysen nedenfor, er valgt ud fra mønstre og sammenhænge, vi har set i vores data. De dækker således 'den humoristiske fynbo', 'den glade fynbo', fynboen som 'knoldesparker' og 'fynboen som en der trives bedst i hjemlige rammer'.

4.1 Stereotype træk forbundet med den fynske dialekt og fynboen

4.1.1 Forestillingen om 'den humoristiske fynbo'

I vores data fremgår det, at mange respondenter opfatter den fynske dialekt som humoristisk. Det gør sig blandt andet gældende i følgende citater: "Dialekt: Den er lidt humoristisk – man kan godt komme til at grine lidt af det" (R74) og "Syngende og lidt fjollet

dialekt” (R184). Det er altså ikke det, der bliver sagt, men lige så meget lyden af den fynske dialekt, der er sjov ifølge respondenterne. En respondent skriver: ”Bliver altid mindet om et klip fra en nyhedsudsendelse hvor der er en der siger ”det var u’e på den båd der” – ret sjovt, og associerer jeg altid mentalt når jeg hører fynsk” (R549). Vendingen er i sig selv ikke umiddelbart humoristisk, men har udprægede fynske dialektale træk. Den fynsk udtalte vending, som R549 refererer til, stammer fra et klip fra dokumentarserien *Krimi5*, der gik viralt på YouTube i 2010. Siden har vendingen fået sit eget liv. Om brugen af vendingen indekserer andet end humor, er svært at sige, men i hvert fald virker det til, at den fremkalder en humoristisk association til brugen af fynsk dialekt.

Det er værd at bemærke, at der ikke er nogen fynske respondenter, der har angivet dialekten som humoristisk (se figur 1). Til gengæld er de repræsenteret i svarene, der karakteriserer fynboer som humoristiske (se figur 2). Umiddelbart peger svarene derfor på, at humoren ikke ligger i selve dialekten, men i det fynske sindelag for fynboer. Dette bakkes op i svar fra andre regioner, der beskriver fynboer som ”Humoristisk[e], en smule dov[ne], glade personligheder” (R580) og ”hyggelige, søde, humoristiske” (R43). Det virker dog til, at brugen af dialekt hænger sammen med, at fynboer karakteriseres som sjove. I et studie af brugen af fynsk dialekt viser Kirstine Boas, hvordan unge fynboer benytter den fynske dialekt til at indeksere humor og til at tydeliggøre, når noget er sagt i sjov (Boas 2025). Denne pointe bekræftes af følgende respondent: ”Nogle gange bruges dialekten humoristisk – det gør jeg faktisk og selv” (R541). Svaret er skrevet af en sjællandsk respondent, hvilket viser, at indekser baseret på den fynske dialekt ikke begrænser sig til Fyn, men at den sociale betydning også er registreret til at kalde på humor i andre dele af landet.

4.1.2 ”Det er svært at tage en sur fynbo seriøst”

En tendens, der blev tydelig i løbet af vores analyse, var, at fynboen blev opfattet som et positivt menneske, grundet den syngende dialekt. En respondent skriver: ”En syngende[,] glad dialekt. Generelt meget positive mennesker” (R215). Flere giver udtryk for,

at tonegangen i fynsk skaber associationer til jovialitet. Ydermere skriver en respondent i sit svar: ”’Fyn er fin’. Dejligt syngende sprog. Imødekommenhed. Familiært” (R117) og sammenkobler således det syngende sprog med en imødekommenhed, som er med til at skabe et billede af fynboerne som ufarlige, og ikke mindst hyggelige (R77). Beskrivelsen af fynboerne som hyggelige er den mest brugte (figur 2), og en af respondenterne kalder dem ”lige lovlig hyggelige” (R712).

En respondent skriver: ”For mig lyder det sjovt og jeg har svært ved at tage dem alvorligt.” (R10), og en anden skriver: ”Deres dialekter synger. Som reg[e]l venlige mennesker. Det er svært at tage en sur fynbo seriøs[t]” (R117). I begge svar kommenterer respondenterne på, hvordan det er svært at tage en fynbo alvorligt eller seriøst på grund af deres dialekt. Der lader til at være et umiddelbart sammenfald mellem dialektens tonegang og ideen om fynboer som harmløse og joviale, der synes at kendetegne respondenternes oplevelser af fynboer og deres sprog. Det centrale er derfor, at den syngende, melodiske klang i det fynske i sig selv påvirker de sociale betydninger, der knyttes til fynboer. Indekset synes at være så veletableret, at det kan være svært for en syngende fynbo at ændre på den forestilling. Med andre ord er det at have en syngende dialekt med til at fremstille fynboen som et positivt og ufarligt menneske.

4.1.3 Fynboen som lidt af en ’knoldesparker’

Ordet *knoldesparker* bruges til at omtale en person, man finder uintelligent, typisk en person fra landet. Flere respondenter giver udtryk for, at den fynske dialekt virker provinsiel (R60; R86; R667; R165; R218) eller bondsk (R506). Videre beskriver respondenterne fynboer som naive (R198; R144; R212), uintelligente (R212; R237; R22; R550; R23; R506; R60) og dovne (R23; R218). En respondent karakteriserer sågar fynboerne som folk med ”en del knoldesparker[-] humor” (R82). De ovenstående adjektiver brugt om fynboerne taler alle ind i en knoldesparker-stereotyp. Det er gennemgående i respondenternes svar, at de faktorer, der er afgørende for vurderingen af intelligensniveauet hos en person, der taler med dialekt, hænger

sammen med mængden af dialektale træk. Eksempelvis skriver en respondent: ”Fynsk dialekt lyder meget provinsielt og ikke så dannet/uddannet. Jo stærkere dialekt, desto mindre dannet/uddannet lyder [det,] fristes jeg til at sige” (R60). Flere af respondenterne oplever, at dialekten har et langsomt, drævende tempo (R506; R182), hvilket kan skyldes de lange vokaler: ”Fynsk dialekt er drævende og lyder hurtigt uintelligent og ’bondet’” (R506) og ”Lange vokaler, kan komme til at lyde lidt uintelligent, uartikulerede vokaler” (R237). Det virker således til, at den lidt langtrukne og langsomme tale associeres med langsommere tankevirkksomhed. Her er der tale om et ikon, nærmere end et indeks, fordi ikonet ligner det, som det betyder (jf. Peirces tegnteori, se D’Onofrio 2021), altså at langsomt tempo og tale afspejler intelligensniveauet.

4.1.4 ’Hjemme bedst’

En respondent skriver om fynboerne, at de er ”hjemmefødninge og langt mindre imødekommende end man skulle tro” (R107). Svaret taler ind i en beskrivelse af fynboerne som et tilbageholdende folkefærd med en ”længsel for at være for sig selv” (R484). Der eksisterer således flere forskelligrettede forestillinger om fynboer, der spænder fra imødekommende (se afsnit 4.1.2) til mindre imødekommende. I et andet svar bliver fynboerne beskrevet som ”Danmarks hobbitter” (R107), som et billede på beskrivelsen af fynboerne som værende tæt knyttet til hjemmet og privatsfæren. Ligesom hobbitterne, et folkefærd kendt fra J.R.R. Tolkiens *Ringenes herre*-bøger, hverken bryder sig om forandringer eller dét at skille sig for meget ud fra mængden, bliver fynboerne også af flere beskrevet som nogle, der ikke er ”så begejstrede for det der skiller sig ud” (R548) og ikke bryder sig om ”alt for store forandringer” (R179). Fynboerne associeres på den måde til det hjemlige, venlige og konforme.

4.1.5 Fiktionen har sat sit præg på vores forestillinger om fynboen

Nogle af respondenterne refererer til kendte fynboer som forfatteren H.C. Andersen (R190), skuespilleren Ove Sprogøe (R139) og håndboldlandstræneren Nikolaj Jacobsen (R40). Flere bruger referencepunktet ’Polle fra Snave’, en fiktiv og karikeret fremstilling

af en enfoldig mand fra provinsen på Sydfyn, til at underbygge 'knoldesparker'-stereotypen: "Fynboer er ofte forbundet med mindre intelligente personer pga. dialekten – ala Polle fra Snave" (R550) og "Jeg kan ikke lade være med at associere fynsk dialekt med *Polle Fiction*, hvilket kan få folk til at fremstå provensielle" (R667). Disse svar er eksempler på, at de stereotyper medierne og filmindustrien producerer, etablerer, forstærker og karikerer bestemte forestillinger om mennesker fra bestemte områder. Om sådanne indekser etableres eller forstærkes af en film som *Polle Fiction*, kan dog være lidt sværere at svare på. En respondent skriver: "(...) jeg tror jeg har opdaget at jeg godt kan opleve en forbindelse med dialekten med uintelligens. Hvorvidt det kommer af at have set Polle fra Snave, som lille[,] er ikke til at sige" (R82). Her giver respondenteren udtryk for en forestilling om, at filmen, hvor fynboer bliver fremstillet som værende uintelligente, muligvis har påvirket synet på dialekttalende fynboer generelt.

4.2 Diskussion

I ovenstående analyse har vi ikke diskuteret, hvorvidt der er en sammenhæng mellem de givne svar og respondenternes geografiske ophav. Vi ved fra forskning i lingvistisk etnografi, at de sociale betydninger fortolkes lokalt med de ressourcer, der er tilgængelige for den enkelte (Johnstone & Kiesling 2008; Eckert 2008). Et tænkt eksempel er dermed, at man ét sted kan opfatte et dialektalt træk som et indeks til humor, mens det et andet sted kan opfattes som et indeks til noget seriøst. Nogle gange vil indekser være etablerede i en grad, så de peger på den samme sociale betydning flere (eller alle) steder, hvor trækket er blevet registreret. I vores data er der gennemgående mønstre i, hvilke sociale betydninger der knyttes til den fynske dialekt på tværs af regioner. Figur 2 viser dog, at der er nuancer, som kunne pege på, at der regionalt er nogle forestillinger om fynboer, som varierer. Vi kan se, at de sjællandske respondenter er lidt mere tilbøjelige til at beskrive fynboer som imødekommende og uintelligente end de andre geografiske grupper, samtidig med at de er mindre tilbøjelige til at beskrive fynboerne som humoristiske. Det er primært sjællandske respondenter og jyske respondenter, som

lavede de beskrivelser, vi har kategoriseret som 'knoldesparker', og det er således ikke fynboerne, der har denne opfattelse af sig selv. Fynboerne beskriver til gengæld ofte sig selv som humoristiske – men som den eneste gruppe beskriver de ikke dialekten som humoristisk i sig selv (figur 1). Desuden viser figur 2, at fynboerne beskriver sig selv som provinsielle, joviale, imødekommende og hyggelige og ikke med de negativt ladede adjektiver: doven, arrogant, aggressiv eller useriøs. Til gengæld er der flere fynboer end jyder, som beskriver fynboen som uintelligent. Forestillingen om den smådumme fynbo virker således til at trives bedre på Fyn og på Sjælland, end den gør i Jylland.

5. Konklusion

I denne artikel har vi vist, at 282 danskere fra forskellige regioner overvejende beskrev den fynske dialekt som 'syngende' og med brug af lange vokaler. Fynboerne blev især beskrevet som 'hyggelige', 'imødekommende' og 'joviale'. En tematisk analyse af respondenternes svar viste fem fremherskende temaer – fem stereotyper om fynboer og deres dialekt, hvoraf særligt forestillingen om 'den humoristiske fynbo', og fynboen som 'en, der er svær at tage seriøst', fylder meget. Derudover ser det ud til, at jovialitet i sammenspil med integritet og konformitet skaber en forestilling om fynboen som 'en, der trives bedst hjemme i trygge rammer'. Vores resultater peger på at fynboerne i høj grad ser sig selv sådan. Derudover har referencepunkter i medier og film, såsom 'Polle fra Snave', været med til at fremdyrke stereotypen om fynboen som værende lidt af en 'knoldesparker'. 'Knoldesparker'-stereotypen er mere udbredt blandt respondenter uden for Fyn. Vi ser således, at Ladegaards (2002) beskrivelse af, at fynboen opfattes som venlig, rar og humoristisk, i høj grad stemmer overens med manges opfattelse af fynboen i dag, ikke mindst fynboernes opfattelse af sig selv. Vi kan dog også konstatere, at stereotype forestillinger om fynboen er mere nuancerede end blot tre adjektiver, og at der er mønstre, der peger på regionale variationer i, hvad 'fynskhed' og fynsk tale indekserer.

Litteratur

- Abbasian, F. & Sharifi, S. 2013. The relationship between culture shock and sociolinguistic shock: A case study of non-Persian speaking learners. *Open Journal of Social Science Research* 1(6): 154-59. DOI:10.12966/ojssr.09.07.2013.
- Arboe, T. & Hansen, I. S. 2009. Århusiansk – byens sprog før og nu. Borchmann, S., Iversen, S., Kunøe, M. & Stounbjerg, P. (red.) *Århushistorier*, 71-86. Aarhus: Det Humanistiske Fakultet.
- Boas, K. 2025. Funic: An enregistered language variety in the central part of Denmark. *Scandinavian Studies in Language* 16(1): 1-39. DOI:10.7146/sss.v16i1.161693
- Braun, V. & Clarke, V. 2006. "Using thematic analysis in psychology". *Qualitative Research in Psychology* 3 (2): 77-101. DOI:10.1191/1478088706qp063oa.
- Braun, V. & Clarke, V. 2022. *Thematic analysis: A practical guide*. Los Angeles: SAGE.
- Bucholtz, M. 2004. Styles and stereotypes. The linguistic negotiation of identity among Laotian American youth. *Pragmatics* 14(2-3): 127-147. DOI: 10.1075/prag.14.2-3.02buc.
- Bøegh, K. F., Schoonderbeek, I., & Svendsen, M.M.M. 2023. Perceptuel dialektologi og sproglig variation i Danmark: En århusiansk tegn-et-kort-undersøgelse. *Nordlyd* 47(2): 55-76. DOI: 10.7557/12.7083.
- Carmichael, K. 2023. Locating place in variationist sociolinguistics: Making the case for ethnographically informed multidimensional place orientation metrics. *Journal of Linguistic Geography* 11(2): 65-77. DOI: 10.1017/jlg.2023.2. r.
- D'Onofrio, A. 2021. Sociolinguistic signs as cognitive representations. I Hall-Lew, L., Moore, E. & Podesva, R. J. (red.): *Social Meaning and Linguistic Variation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eckert, P. 2012. Three waves of variation study: The emergence of meaning in the study of sociolinguistic variation. *Annual Review of Anthropology* 41: 87-100. DOI: 10.1146/annurev-anthro-092611-145828
- Gadanidis, T., Kiss, A., Konnelly, L., Pabst, K., Schlegl, L., Umbal, P. & Tagliamonte, S.A. 2023. Integrating qualitative and quantitative

- analyses of stance: A case study of English that/zero variation. *Language in Society* 52(1): 27-50. DOI: 10.1017/S0047404521000671.
- Hay, J. & Drager, K. 2010. Stuffed toys and speech perception. *Linguistics* 48(4): 865-892. DOI: 10.1515/ling.2010.027.
- Hilton, J. L., & Hippel, W. V. 1996. *Stereotypes. Annual Review of Psychology* 47: 237-271. DOI: 10.1146/annurev.psych.47.1.237
- Hurring, Gia, Hay, Jen, Drager, Katie, Podlubny, Ryan, Manhire, Laura & Ellis, Alix. 2022. Social Priming in Speech Perception: Revisiting Kangaroo/Kiwi Priming in New Zealand English. *Brain Sciences* 12(6):684. DOI:10.3390/brainsci12060684.
- Johnstone, B. & Kiesling, S. F. 2008. Indexicality and experience: Exploring the meanings of /aw/-monophthongization in Pittsburgh. *Journal of Sociolinguistics* 12(1):5-33. DOI: 10.1111/j.1467-9841.2008.00351.x.
- Kristiansen, T. 2009. The macro-level social meanings of late-modern Danish accents. *Acta Linguistica Hafniensia* 41(1): 167-192. DOI: 10.1080/03740460903364219.
- Køhler Mortensen, K. 2020. Northern Jutland: Local positioning and global orientation. I Maegaard, M., Monka, M. Køhler Mortensen, K. & Stæhr, A. C. (red.): *Standardization as Sociolinguistic Change. A Transversal Study of Three Traditional Dialect Areas*: 80-113. New York: Routledge.
- Ladegaard, H. J. (2002). Sprog skaber folk: sprogholdninger og stereotyper i Danmark. Sprogforum. *Tidsskrift for Sprog- og kulturpædagogik* 8(22): 52-57. <https://doi.org/10.7146/spr.v8i22.112404>.
- Levon E. 2014. Categories, stereotypes, and the linguistic perception of sexuality. *Language in Society* 43(5): 539-566. DOI:10.1017/S0047404514000554.
- Maegaard, M. 2010. Linguistic practice and stereotypes among Copenhagen adolescents. I P. Quist & B. A. Svendsen (red.) *Multilingual urban Scandinavia: New linguistic practices*: 189-206. Bristol: Multilingual Matters.
- Montgomery, C., & Moore, E. 2018. Evaluating S(c)illy voices: The effects of salience, stereotypes, and co-present language variables on real-time reactions to regional speech. *Language* 94(3): 629-661. <https://dx.doi.org/10.1353/lan.2018.0038>
- Niedzielski, N. 1999. The effect of social information on the perception of sociolinguistic variables. *Journal of Language and Social Psychology*

- 18(1): 62-85. DOI: 10.1177/0261927X99018001005.
- Oakes, P.J. & Turner J, C. 1990. Is limited information processing capacity the cause of social stereotyping? I Stroebe, W. & Hewstone, M. (red.): *European Review of Social Psychology*: 1112-1135. London: Wiley
- Pabst, K. 2024. A County Boy you'll quickly know': On the intersection of local affiliation and gender presentation in Southern Aroostook County. Præsenteret ved ICLaVe12, University of Vienna.
- Pharao, N., Maegaard, M., Møller, J.S. & Kristiansen, T. 2014. "Indexical meanings of [S+] among Copenhagen youth: Social perception of a phonetic variant in different prosodic contexts". *Language in Society* 43 (1): 1.31. DOI: 10.1017/S0047404513000857.
- Preston, D.R. 2004. Language with an attitude. I *The Handbook of Language Variation and Change*. J.K. Chambers, P. Trudgill & N. Schilling-Estes (red.): 39-66. DOI: 10.1002/9780470756591.ch2
- Silverstein, M. 2003. Indexical order and the dialects of sociolinguistic life. *Language & Communication* (23): 193-229.
- Stæhr, A. C. & Larsen, A. 2020. Bornholm: The terminal stage of dedialectalization. I Maegaard, M., Monka, M. Køhler Mortensen, K. & Stæhr, A. C. (red.): *Standardization as Sociolinguistic Change. A Transversal Study of Three Traditional Dialect Areas*: 114-44. New York: Routledge.
- Willig, C. 2017. Interpretation in qualitative research. *The SAGE handbook of qualitative research in psychology*. C. Willig, C. & Stainton, C. R. (red.), 2. udgave: 276-90. London: SAGE.
- Wittenbrink B. 1994. Stereotypes as social concepts in a knowledge-based approach to categorization. Ph.d-afhandling. University of Michigan.

Majte hwekke!

Viggo Sørensen

Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning, Aarhus Universitet

H.F. Feilberg har i sin jyske ordbog¹ så vidt muligt benyttet rigssprogets tilsvarende glosor som opslagsord – ganske som det er praksis i de allerfleste andre dialektordbøger. De jyske verber *jør*, *gjør*, *gyør* og *ge-r*² (= gøre) behandles alle under opslagsformen *gjøre*; det vendsysselske substantiv *hyli*², det midtjyske *hjoli* og det sydvestjyske *hjølå* finder man alle under Feilbergs opslagsord *høle* (i dette tilfælde en sammensætning af to velkendte rigssprogsord, skønt rigssprogstalende næppe nogensinde har brugt denne sammensætning, men nøjes med *le*); og så fremdeles. Undertiden må der trækkes på sjældne og/eller forældede betydninger af rigssprogets ord, som når jysk *natter*, *nætter* (= aftensmad) anbringes under *nadver*, skønt dette ord gennem århundreder på rigssproget (og forstadierne hertil) har haft en helt anden religiøs betydning.

Hvis man nu – som ordbogsredaktør – ikke lige finder et rigssprogsord, der (lydligt og betydningsmæssigt) modsvarer de jyske former, hvad gør man så? Den situation har Feilberg stået over for, da den yngre, men af Feilberg yderst respekterede kollega Marius Kristensen³ fra 2077 Elsted (Randers-Århus-egnen) indberettede udtrykket *maj-tå hwèkat!* (med betydningen *pokker med det!* eller som det nu i tiden hedder, med et nok så sært udtryk: *skid hul i det!*). Ord

1 H.F. Feilberg: *Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål*. I-IV. 1886-1914.

2 I denne artikel benyttes Jysk Ordbogs lydskrift. De bragte citater gengives også i denne lydskrift, hvor kildens notation gør omsætningen enkel; ellers benyttes kildens lydgenngivelse stort set uændret.

3 Forfatter til *Kort over de danske Folkemål* (med Valdemar Bennike), og Feilberg takker ham varmt i efterordet til sin ordbog.

nr. 2 var nemt nok at identificere som pronominet *hvilket* (i dette ords sammenfattende betydning ”hvilket som helst, hvad som helst”, jf. Jysk Ordbog-artiklen *hvilken*, betydning 2). Men hvad med det første ord i Marius Kristensens optegnelse: *maj:tə*?

Feilberg har ikke turdet identificere dette med noget kendt rigssprogsord (eller nogen forbindelse af sådanne), heller ikke efter forespørgsel hos en af sine hovedmeddelere, A.C. Grøn. Men han vidste i forvejen fra sit ordbogsarbejde, at substantivet *magt* i hovedparten af de nørrejyske dialekter udtales *majt* (og verbet *magte* tilsvarende *maj(·)t*), så han anbragte forsøgsvis *maj:tə hwəkət* under opslagsformen *magte* (uden ordklasseangivelse!) – sammen med lignende udtryk fra tre andre kilder (herunder Blichers samlede noveller fra 1882). En acceptabel nødløsning!

I 1940'erne optegnede dialektforskeren Peder Andersen ordforrådet i 2142 Gosmer (syd for Århus); en af hans optegnelser lyder: '*majto*' '*hwəkət* = *det er ligemeget*, hvad han straks efter uden tøven tolker = *Magt paa hvilket*. Baseret herpå har vi under opbygningen af Jysk Ordbogs (herefter JO) seddelkartotek anbragt oplysninger om dette og lignende udtryk under substantivet *magt* (evt. som en interjektion *magte*).

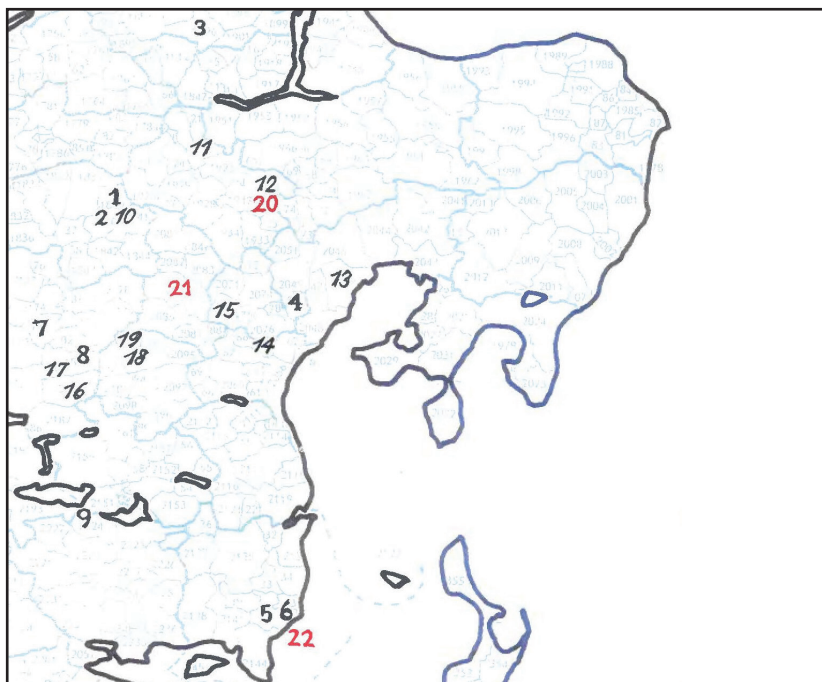
Med tiden er der nemlig (i indberetninger el. fra ældre arkiver) dukket en hel række oplysninger op med varianter af udtrykket *maj:tə hwəkət* – alle fra det midterste Østjylland, og med centrum i den kronjyske egn mellem Randers og Århus; se kort 1 (hvor de enkelte numre svarer til en optegnelse el. indberetning citeret nedenfor). Hertil kommer to kilder fra samme område, hvor *maj:tə (o)* bruges som konjunktion (jf. de røde numre på samme kort). Oversættelserne er kildernes egne.

majte(s) hvilket (= skidt med det)

(1) (top. 1839) '*maj:tə* '*hwəkət* = *det er lige meget*. Opt. af N. Krag ca. 1960. JO ms. 228 (s.23).

(2) (top. 1839) *i tu da* '*maj:tə* '*hwəkət* = *det er da lige meget* (med variant i pkt. 10). Opt. af Ella Jensen ca. 1940. Seddelsamling i IDD⁴.

4 IDD = Institut for Dansk Dialektforskning (siden 2003: Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut), Københavns Universitet.

Kort 1. Hvert nummer svarer til en optegnelse el. indberetning, jf. belæg (1)-(22).

(3) (top. 1896) *Tē Majte hvikket! læ goe!* = *Ligemeget – lad gaæ*. Blich.XXX.155.

(4) (top. 2077) *majtā 'hwəkæt!* = *pokker med det !* F.III.531. (meddelt af Marius Kristensen, jf. ovenfor).

(5) (top. 2142) *så 'majt 'ā' 'hwəkæt* = *det er ligemeget. Magt på hvilket !* Opt. af Peder Andersen omkr. 1940. IDD. ms. 126.

(6) (top. 2142) *ja ta 'majt po 'hwəkæt* = *nå ja, lige meget, dvs. man er ikke tilfreds, men lader det gå*. Opt. af Ella Jensen ca. 1950. Seddelsamling i IDD.

(7) (top. 2175) *ja majtā hwəkæt* = *ligemeget hvilket – majtās hwəkən a fo?* = *skidt, ligemeget hvilken jeg får*. Opt. I IDD ved Kristen Møller 1929ff.

(8) (top. 2180) *Ta ma'ajte hvikket !* = *Ligemeget hvilket !* = *Jeg er lige glad*. Opt. af Jens Kamp, DFS.1922/24⁵, acc. 111.

⁵ DFS = Dansk Folkemindesamling, København.

(9) (top. 2224) *Majte hweket = ligegyldig hvilket*. Opt. af R.P. Randlev. DFS 1922/25. JO ms. 50.28.

majte med det / med (= skidt med det)

(10) (top. 1839) *(i tu da) 'majtə 'mæ ət*. Opt. af Ella Jensen ca. 1940. Seddelsamling i IDD.

(11) (top. 1922) *majte mæ de ! = blæse være med det !* Opt. af Kr. Hald i 1920erne. IDD ms. 113,4.

(12) (top. 1931) *majtə med de = pyt med de*. Opt. Af Bolette Sørensen, 1941. Uff 113.4.

(13) (top. 2046) *Ligemeget med det kunne udtrykkes ved: majtə mæ de*. Opt. Af Nielsine Mikkelsen. JO ms. 124.

(14) (top. 2064) *mæn majtə 'mæ ət* (fortsat: der kom i hvert fald svinesyge). Opt. Af Chr. Jensen i 1960erne. JO ms. 235.2.

(15) (top. 2073) *Den jen waa en Kaael, den aaen wa saamæn bare et Bæst; men majte mæ de, fo di wa næjsten lie klog* (= den ene var en mand, den anden var såmænd bare en hest; men pyt med det, for de var næsten lige kloge). Opt. af Fr. Prip 1898. JO ms. 234.0.

(16) (top. 2085) *"Majte med de Snak", søe hun no hwep* (= "skidt med den snak", sagde hun noget kort for hovedet). PJæger.K.26.

(17) (top. 2086) *Majte mæ de = pyt med det*. Krist.JyA.T.6.332.

(18) (top. 2091) *majtə mæ de ! = det gør ikke noget, det er lige meget – majtə mæ de snak ! ti nu stille*. Opt. af Kr. Hald i 1920erne. Uff 113,4⁶.

(19) (top. 2091) *majte mæ de = det gør ikke noget; majte mæ det Snak = lad mig være fri for din Snak*. Opt. af Monrad Nielsen i 1889erne. IDD. top. saml. JO ms. 472.

Feilberg har (i F.III.531) yderligere et citat *magtə mæ de!* stedsfæstet til Thy. Men hans hovedmeddeler herfra (A.C. Grøn) har faktisk benægtet kendskab til dette udtryk, såvel gældende °Agger (1392, Thy) som °Hellum (1234, Vendsyssel), jf. DFS. 1922/64. JO ms. 340.0.

6 Uff = Udvalg for Folkemaal (i dag Institut for Dialektforskning, Københavns Universitet).

majte (o), konjunktion (= skønt)

(20) (top. 1931) *Majte o (= uagtet) a hå forbudt hende at gå, gik hun alligevel*. IDD. Fællesjysk saml.

(21) (top. 2085) *di vill fjæt dem ind ve di stue ... majte di rehnt it dem faa ...* (= de ville fedte sig ind hos de store, skønt de ikke regnede dem for noget). PJæger.S.52. – *mett om Nætten ku han sky si Bøs o ... majtæ dæ ingen Dyhr wa* (= midt om natten kunne han skyde si bøsse af, skønt der ingen dyr var). P.Jæger.G.15. – *en slemme Dreng. Majte faa dé han braal aa tuniêret, men han vill baarre nap aa slaa aa ... drell* (= han var en slemme dreng; ikke fordi han brølede og skældte ud, men han ville bare nappe og slå og drille). PJæger.K.38.

(22) (top. 2142) *'majt 'å' hwekæt, di ska 'læ' å 'blyw' fra 'fræmæt 'bæ'stæ = lige meget hvilket; de skal lære at blive fra fremmede Heste*. Opt. af Peder Andersen ca. 1950. Seddelsamling i IDD.

Og nu i gang med den undersøgelse, som gerne skulle placere *majte*-udtrykkene under en rigssprogsorienteret opslagsform i JO, godt ledt på vej af Peder Andersens tolkning i citat (5). Først af alt kan man hæfte sig ved det trykløse -a i slutningen af Marius Kristensens *majtæ* (og mange tilsvarende former i citaterne (1)-(21)); det hører tydeligvis ikke til ordet *magt*, heller ikke som bøjnings- el. afledningsendelse hertil, men er snarere en svækket form af den præposition *å'* (= på), som Peder Andersen har det i sin optegnelse, og som vi genfinder som *o* i citat (20).

Forbindelsen *magt på* kendes faktisk fra ældre dansk, i udtrykket *der ligger (stor) magt på noget* (= det pågældende har stor betydning, vigtighed), evt. benægtet: *der ligger ingen magt på noget* (= det har ingen betydning); jf. ODS.XIII.788 (og Kalkar.III.11). Hvis det er dette ældre udtryk, der skulle ligge til grund for vore *majte*-forbindelser, som jo alle nedspiller betydningen, vigtigheden, vægten af noget, så må der – i hvert fald oprindeligt – optræde en formulering i den omgivende tekst, som benægter eller overtrumfer denne vigtighed. Hvilket faktisk er tilfældet i de konjunktionale belæg (20)-(22): Skønt noget vægtigt var tilfældet (hhv. at ”jeg har forbudt hende at gå”, og

”at dé ikke regnede dem for noget” hhv. ”at der ingen dyr var ude om natten”), bliver dette overtruffet af en faktisk begivenhed (hun gik ud alligevel, hhv. de fedtede alligevel for dem, hhv. han skød alligevel bøssen af). Og skønt deres nysgerrighed mht. heste er stor, skal de alligevel holde nallerne fra andres. ”Skønt, om end, uanset ... så alligevel” ville det hedde på moderne rigssprog. Præpositionen *å* (= på) ses ret konsekvent reduceret til *-ə*, og det er den sammensmeltede form *majtə*, der har overtaget ”skønt”-funktionen. Ikke desto mindre kan erindringen om den ældre forbindelse *magt på* hænge så meget ved, at vi i citat (20) står med hele to præpositioner, den reducerede (*-ə*) plus en opretholdt (*o*, formentlig udtalt 'o').

Så vidt, så godt. Men hvad så med resten af belæggene, hvor *majtə* snarest virker som en præposition: *majte hvikket* (= majte hvilket, igen med *hvilket* i sammenfattende betydning), *majtet dét* (= majte dét)?

Netop i denne sammenfattende funktion har *hvilket* (og det forstærkede *i' hvilket*) også været brugt i affejende udtryk som *fanden/satan (i) 'hvilket* (= til fanden med / lige meget med det hele) – optegnet sporadisk i hele Nørrejylland, fortrinsvis i ældre kilder (se JO-artikel *hvilken* betydning 2.3 og *i' hvilken* betydning 2). Det ser ud til, at formen *majtə* i det mellemste Østjylland har kunnet glide ind på linje med *fanden/satan* i disse affejende udtryk. Måske fordi *majtə* (med den let associerbare forbindelse til *magt*) tilbød sig som et mildere bandeord end *fanden/satan*.⁷

Hvis læseren accepterer den hermed givne forklaring på udtrykket *majtə hvilket*, bliver brugen af de sidste *majtə*-citater, nemlig (10)-(19), let forklarlig: *majtə med (dét etc.)* er jo blot en tilpasning i retning af rigssprogets mildere affejende udtryk – af typen *skidt med dét, pyt med dét*. Kilderne bag citaterne (10)-(19) er da også gennemgående yngre end dem bag citaterne (1)-(9). Den forældede brug af *hvilket* opgav man – men *majtə* holdt altså en smule længere!

7 I ældre tider var folk langt mere tilbøjelige til at anvende bandeord, ”sætte en trumf på”, end man finder det passende i dag; det gjaldt selv dannede mennesker som præster. Først med udbredelsen af købstadskulturen blev det efterhånden anset for udannet at bruge (i hvert fald grove) eder. Jf. Viggo Sørensen: Jyske bandeord og deres herkomst (*Danske Talesprog* 5, 2004, s. 100f., afsnittet ”Enhver bander i sin tid”).

Og hvad bliver så konsekvensen for *majtə*-udtrykkenes indplacering i Jysk Ordbog? Iflg. ovenstående bør disse udtryk behandles i artiklen *magt* (subst.) under betydning 4 (= vigtighed, vægt) – men i særlige underafsnit, hvor der redegøres for udtrykkenes syntaktiske struktur og funktion samt deres særbetydninger: *magte* (*på*), konj. (= skønt, om end); *magte(s) hvilket*, interj. (= skidt, pyt med det); *magte på (dét etc.)*, interj. (= d.s.).

Litteratur

Alle kildeangivelser er de samme som anvendes i Jysk Ordbog (hvor de på startsiden (<https://www.jyskordbog.dk/jyskordbog/ordbog.html>) kan slås op under fanen ”Ordbogens kilder”).

Blich. = Steen Steensen Blicher. 1920-1934. *Samlede Skrifter* I-XXXIII. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.

F. = Feilberg, Henning Frederik. 1886-1914. *Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål*. I-IV. København: Thiele.

JO = *Jysk Ordbog*. Aarhus: Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning.
Krist.JyA.T. = Kristensen, Evald Tang. 1900-1905. *Gamle Folks Fortællinger om det jyske Almueliv*. Tillægsbind. I-VI.

PJæger.K. = Jæger, Peder. 1922. *Kronjyder: Hwædawshistorie i jydsk Mundart*. 2. opl. Aarhus: Bayer.

PJæger.S. = Jæger, Peder. 1897. *Gjenneraahlfæsamling i ”Bruggen” om den nøj Skuellow*.

ODS. = 1919-1956. *Ordbog over det danske Sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.

Kalkar = Otto Kalkar. *Ordbog til det ældre danske Sprog (1300-1700)*. København: Akademisk Forlag.

Om digitalisering af spørgelistespørgsmål

Line Sandbæk Geertsen & Stine Vejbæk Rathkjen

Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning, Aarhus Universitet

Indledning

Jysk Ordbog, som hører hjemme på Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning på Aarhus Universitet, er bygget på en samling af materiale og kilder, som hovedsageligt er fysiske, ikke digitale. Således står millioner af sedler i fyldte kartoteksskuffer, og tusindvis af spørgelistebesvarelser står opstillet på hylder, hvilket næsten er en selvfølge, da arbejdet med at indsamle materiale om og på jysk dialekt begyndte ved centrets grundlæggelse i 1932. Spørgelistesamlingen blev påbegyndt i 1949, da den første avisspørgeliste om husdyrhold blev udgivet i forskellige lokalaviser. Siden da er samlingen vokset til en imponerende størrelse med 193 forskellige spørgelister. Langt de fleste af disse er udsendt i perioden 1949-2014 (til cirka 500-700 meddelere), mens enkelte spørgelister kommer fra andre kilder, f.eks. Udvalg for Folkemål (nu Center for Dialektforskning), Københavns Universitet, som står bag tre spørgelister i samlingen.

I midt-september påbegyndte vi, som en del af vores praktik på Peter Skautrup Centret, digitalisering af selve spørgsmålene i spørgelisterne, sådan som de blev sendt ud til meddelerne. Processen og resultatet heraf vil vi beskrive i denne rapport.

Spørgelisternes form og brug

Spørgelistespørgsmålene er arkiveret i seks bøger og en mappe. Bøgerne dækker over spørgelisterne B til DØ, samt “særlige spørgelister” og “unavngivne lister”. I mappen findes de geografiske lister, som er blevet udsendt til specifikke egne i Jylland med særtilpassede spørgsmål. I alt består samlingen af godt 4600 spørgsmål fordelt på 193 spørgelister.

De fleste spørgelister hører til del B-Å og AB-DØ og har en relativt ensartet udformning: en række spørgsmål i venstre kolonne og felter til besvarelse i højre kolonne. Spørgelisterne er typisk 3-6 sider lange og har 10-50 spørgsmål og underspørgsmål. På hver spørgeliste findes også et felt på enten første eller sidste side, hvor meddelelsen bliver bedt om at redegøre for sin alder, sit hjemsgn, og hvor mange år meddelelsen har boet i sit sogn.

Figur 1 viser et typisk eksempel på en side fra en spørgeliste. Her findes spørgsmål om ords udtale, eksistens og varianter. Spørgsmål 36 og 38 er delt i to underspørgsmål. Spørgsmålene inkluderer typisk behjælpelige forslag til svar, skrevet på en lydlig gengivelse af dialekt, uden den lydskrift, som Jysk Ordbog bruger. Dog med undtagelse af længdemarkøren <·>.

Et betydeligt antal spørgelister har imidlertid et atypisk format. Dette omfatter primært de tidligste og de 'særlige' spørgelister, f.eks. Husdyrspørgelisen eller Mindre spørgeliste 1, se figur 2 og 3.

De besvarede spørgelister er især blevet brugt til at gøre det klart, hvor visse betydninger og udtaler af ord er attesteret i Jyllands mange sogne. Dette visualiseres bl.a. i Jysk Ordbog ved hjælp af udbredelseskort. Nogle af spørgelistebesvarelserne er også tilføjet til seddelsamlingen, hvorved de indgår i redaktionen af ordbogen. At digitalisere selve besvarelserne er også et igangværende projekt, som kræver manuel indtastning af tekst grundet den flerartede form i besvarelserne og af hensyn til GDPR. En nærmere beskrivelse af dette kan findes i Holm (2024).

Hvordan

Hovedformålet med digitaliseringen af spørgelistespørgsmålene er først og fremmest at gøre dem søgbare samt at gøre materialet tilgængeligt, uden at man behøver at møde fysisk op på centret. Online tilgængelighed kan nemt løses ved scanning og upload, mens ønsket om søgbarhed kræver et andet format. Her faldt valget på Excel. Fordelene ved dette valg er mange: Excel er udbredt, letlæseligt, og xlsx-data kan nemt kopieres og bruges i andre programmer og formater.

Spl. CL 4	
34. Hvordan udtales i Deres dialekt ordet <u>vant</u> i sætningen "Du er vist godt <u>vant</u> "? (wänn, wond, vån, van, wânt eller anderledes).	
35. Kendes i Deres dialekt ordet <u>vant</u> (= forpint eller bange for), brugt f.eks. i sætningen: "Jeg er så <u>vant</u> i mine tænder"? Hvordan udtales ordet? (wont, wânt, want, wântj, vant eller anderledes). Giv om muligt andre eksempler på ordets brug.	
36 a) Hvordan udtales i Deres dialekt ordet <u>vejrlig</u> i sætningen: "Sikke en (eller et) grim(t) <u>vejrlig</u> "? (weerle, wejrlaw, wejflow, wøjle, væle eller anderledes)?	
b) Kan ordet anvendes i betydningen "Ånde, luft", f.eks. i sætningen: "Jeg kunne næsten ikke få mit <u>vejrlig</u> igen".	
37. Hvordan udtales i Deres dialekt ordet at <u>vifte</u> i sætningen "Bladene begyndte at <u>vifte</u> "? (hwøww, wøwt, wøwwt, hwøwwt, vøjjt, vøft eller anderledes).	
38 a) Kendes i Deres dialekt ordet <u>vik</u> , brugt f.eks. i sætningen "Det er en bitte <u>vik</u> en", og hvad betyder ordet?	
b) Kan ordet i Deres dialekt bruges i forbindelsen "at være <u>vik</u> for noget", og hvad betyder det?	
39. Kendes i Deres dialekt udtrykket: "Han er den <u>vildeste</u> af dem" med betydningen: "den bedste" eller "den dygtigste"? Giv eksempel på ordets brug.	
40. Hedder det <u>aparte</u> eller <u>apartig</u> i Deres dialekt? Angiv udtalen (aparte, aparter, aparti, aparto eller anderledes). Sæt streg under den del af ordet, som har tryk.	
41. Hvordan udtales i Deres dialekt ordet en <u>vogn</u> ? (uwn, own, wuwn, wawn, wukwen, wuun, un, won eller anderledes).	
42. Hvordan udtales i Deres dialekt ordet at <u>vogte</u> (om hyrde o.lign.)? (ut, wut, wot, vøwwt eller anderledes).	
43. Kendes i Deres dialekt ordet en <u>vol</u> brugt om en gren, som endnu er så tynd, at den kan bøjes? Hvordan udtales ordet? (wul, wol, wull, woll eller anderledes).	
44. Kendes i Deres dialekt udtrykket: "Det kan <u>volde</u> sig" med betydningen "Det kan ske, indtræffe"? Hvordan udtales <u>volde</u> i denne forbindelse? (woll, wåld, wull, ull, voll eller anderledes).	

Figur 1: Spørgeliste CL, side 4. Ikke udfyldt.

C. Svinet.	
1. Almindelig Betegnelse for Arten: (Grise, Svin, Svinhoveder)	håndskrift + kort aug. 1995
2. Alder: Uden Henyn til Køn. 0-2 å 3 Mdr. (Gris, Putteris, hette Gris)	
HS C 2 a 2 å 3-4 å 5 (Polt, Ungsvin, Drivesvin, Stantling, Stuntling)	håndskrift + kort aug. 1995
4 å 5- (Gris)	
Hundgr. 0-2 å 3 (Ornegris, Orninggris, Galtgris, Hangris)	
HS C 2 b 2 å 3-4 å 5 (Orne, Orning, Orningpolt, Galtgris)	håndskrift + kort sept. 1995
4 å 5- (Orne)	
Hundgr. 0-2 å 3 Mdr. (Sogris)	
2 å 3-4 å 5 (Sogris, Sopolt, So)	
HS C 2 c 4 å 5- (Sogris, So, Grisso, Leves)	håndskrift + kort sept. 1995
Kastreret. 0-2 å 3 (Galtgris, Galt, Gris)	
2 å 3-4 å 5 (Galt, Polt, Stantling)	
HS C 2 d 4 å 5 (Galt)	håndskrift + kort sept. 1995
Kastreret som voksen. 4 å 5- (Ornegalt, Gilding, Seg)	
3. Hundeyret, der første Gang har Unge: (Galt, Grisso, Ungso, So, Førstefagss)	håndskrift + kort sept. 1995
4. Udtryk for, at Hunnen er brunslig: (vred o. l.)	håndskrift + kort maj 1989

Figure 2: Husdyrspørgelisten, side 6.

Vi valgte at gå til denne digitalisering på to forskellige måder, som beskrives nedenfor. Stine anvendte AI-chatbotter, som både kan aflæse tekst fra billeder og formatere det aflæste i et Excel-ark. Line, som har haft undervisning i programmering og computerlingvistik, valgte at kode sit eget program for at gøre det samme.

Mar. Spt. 3
mnd. Spt. 1
1955

se *hmm* mappes 10. sept.

Jysk ordbogs mindre spørgeliste 1.

I jyske dialekter findes forskellig udtale af den lyd, der svarer til rigsmålets d (i for eksempel gade, mad). Den kan enten udtales som d eller r eller g eller j, eller den kan helt falde bort. Vi kan altså fra Jylland hente følgende forskellige former af for eksempel ordet mad: mad, mag, mag, maj eller ma. Instituttet ville være Dem taknemmelig, hvis De ville angive udtalen af ordene i denne spørgeliste med særlig henblik på den omtalte lyd, der er understreget med .

Hvis De bor i et grænseområde mellem to udtaler, det vil sige: kender De en anden udtale af den adspurgte lyd fra et nærliggende sogn, beder vi Dem i nederste højre hjørne omtrentligt angive, hvorfra formen eller lyden stammer.

1) (at) bide	Ordene i denne række behøver ikke særlig anførelse i nederste højre hjørne.
4) (jeg) bijer	
5) (en) gryde <i>håndhids. i holt juni 89</i>	
6) (flere) gryder	25) (at) lade (noget være)
7) (at) skyde	26) lad (være)
8) (je-)skyder	27) (han) lod
9) (at) vide	28) bedre
10) (jeg) væl	29) køgel <i>håndhids. i holt</i>
11) (at) lade	30) tredje
12) (jeg) læger	31) noget
13) (at) slige	32) meget
14) (jeg) sliger	33) gå ind ad doren
15) kød	34) følges ad
16) brød <i>håndhids. i holt nov. 89</i>	35) lan lavege
17) fløde <i>håndhids. i holt sept. 89</i>	36) han har lavet
18) hveder	37) broget - <i>håndhids. i holt feb. 88</i>
19) (jeg) gad	38) kroget - <i>håndhids. i holt</i>
20) (en) gade	39) måned <i>håndhids. i holt</i>
21) (flere) gader	40) fremmed - <i>håndhids. i holt marts 85</i>
22) (en) klud	41) tag 'et rolig - <i>håndhids. i holt</i>
23) (en) knude	
24) (flere) knuder	
25) lod	
26) Knud	
Meddelelser:	Fra (sogn eller by, kan høres udtalen med d / r / j / g / bortfald. (Understreg den lyd - eller de lyde - De kender).
stedt den	
sogn	

Figur 3: Mindre spørgeliste 1 fra 1955.

Stines digitalisering med brug af AI-værktøjer

I forsøget med digitalisering af spørgelisterne virkede det oplagt at undersøge muligheden for brug af generative AI-værktøjer som f.eks. Gemini, CoPilot og ChatGPT. Da jeg, Stine, personligt har størst erfaring med at bruge ChatGPT, var det denne, jeg valgte til opgaven. Før arbejdet kunne begynde, var der dog nogle potentielle problematikker, jeg skulle tage stilling til.

Ifølge AU's vejledning om brug af generativ AI bør man altid være varsom med, hvilket materiale man uploader, da man aldrig kan være helt sikker på, hvordan materialet opbevares og/eller bruges af GAI-værktøjet ([Aarhus Universitet 2025](#)). Før digitaliseringsarbejdet kunne igangsættes, var det derfor vigtigt først at undersøge, om der i spørgelisterne indgik nogen form for personfølsomme oplysninger eller andre former for sårbart materiale. Dette var ikke tilfældet. Især fordi formålet med digitaliseringen er at gøre materialet offentligt tilgængeligt på sigt, var dette vigtigt at undersøge.

I arbejdet med GAI-værktøjer som ChatGPT er det afgørende for processen at starte med den rette prompt. En prompt kan forstås som en "instruks eller forespørgsel til [...] en kunstig intelligens om at udføre en bestemt handling" (Det Danske Sprog- og Litteraturselskab 2025). Fra tidligere erfaringer med GAI ved jeg, at det bedste resultat ofte opnås ved at starte med en relativt udførlig forklaring af opgaven og det ønskede resultat. Min første prompt til ChatGPT lød derfor således:

(a) "Jeg har nogle lister med spørgsmål. De er skrevet på papir, og jeg vil gerne have skriften digitaliseret og sat ind i et excel-ark. Jeg vil gerne have tre kolonner i excel-arket. En med nummeret på spørgsmålet, en med spørgsmålet og en tom kolonne til højre. Hvis jeg giver dig et billede med teksten, kan du så læse, hvad der står?"

Det første resultat fra ChatGPT var umiddelbart imponerende. Tal og tekst var opdelt og placeret korrekt, og der var indsat en tom kolonne som ønsket. ChatGPT havde endda aflæst og indsat en overskrift på spørgelisten, i dette tilfælde Liste AB, samt gengivet kursivering. Ved nærmere inspektion var resultatet dog ikke helt så imponerende som først antaget. Ca. en fjerdedel af dialekteksemplerne viste sig at være det pure opspind. En påstand jeg naturligvis gerne ville have kunnet dokumentere med et billede. Desværre bliver store filer ikke gemt ret længe. Jeg har forsøgt at genskabe det første produkt ved at give ChatGPT samme prompt og samme spørgeliste både på en anden konto og på programmets gratisversion, men med to vidt forskellige resultater. Ingen af dem lig det første resultat jeg fik. Ved de nye forsøg er der ikke så meget tale om påfund fra chatbottens side, men mere

om mangelfuld aflæsning, især af vokaler. Det, at arbejdsprocessen ikke kan genskabes, understreger et generelt problem ved brug af GAI i academia, hvor ethvert givent resultat altid bør kunne efterprøves (Fink 2021:13).

Når dette er sagt, var de indledende problemer med påfund hurtige at løse. Ved at give ChatGPT besked om, at eksemplerne (markeret med parentes i spørgelisten) er skrevet på dialekt, og at den derfor skal se bort fra almindelig retskrivning, ikke må digte, og skal markere det, den ikke kan læse, i stedet for at fylde huller ud, blev problemet faktisk løst. Med den nye prompt begyndte ChatGPT endda at medtage længdeprikker <·> og stødtegn <’>.

Overordnet set var ChatGPT et godt redskab til at løse opgaven, for med et par simple rettelser i min prompt blev spørgelisterne læst hurtigt og korrekt. Ydermere havde værktøjet ingen problemer med skift i format, manglende tal, håndskrevne tegn oveni teksten, tekst, der overskred tekstfeltet, eller andre potentielle problematikker i de uensartede spørgelister. Uagtet inputtet forblev outputtet det samme. Præcis som jeg havde bedt den om. Se figur 4. Resultaterne skulle selvfølgelig korrekturlæses for at sikre, at der ikke var fejl. ChatGPT havde som oftest problemer med vokaler, hvor én vokal blev skiftet ud med en anden, men jo flere spørgelister den blev præsenteret for, desto færre fejl var der at finde i dens output. Allerede efter 7-10 spørgelister fandt jeg kun mellem 0-3 fejl pr. liste, og da resultatet blev givet i en færdig xlsx-fil, gik digitaliseringen hurtigt.

Nr.	Spørgsmål	Kommentar
1	Om det at tøjre en ko ved noget meget saftigt græs, således at den kun kunne nå en smal kant ad gangen, siger man i nogle egne: den må do noge ind eller måske: den må kun få en (el. et?) nog. Hvad hedder det på Deres dialekt? Kendes andre ord for det samme begreb? Kendes nog og noge i andre betydninger?	
2	Hvad kaldte man på Deres dialekt en bikube? (bihyve, bikube, bikurv (bikårre)? En bikube med bier kaldtes: bistade (bistå, biståd), bistage (biståg), bistan (bi-stand), bistok? (Skriv, hvis betydningen var anderledes).	
3	Hvad hed en bolle i suppe? (bolle, klimpe, klump, kløse, kumpe, munk). (Var det melbolle el. kødbolle el. begge dele?)	
4	Hvad kalder De gøgespyt? (Den skummende, spytagtige klump, der kan findes på blomster, og som omgiver skumcikadens larve) (blat, fandens spyt, fuglespyt, gøgespyt, heks t, kukkerspyt, kukkuspyt, kukmands-spyt, troldespyt, trøldespyt, trolakonespyt, trolsmør, tudespytt). Huskes	

Figur 4: Eksempel på besvarelse fra ChatGPT.

Lines selvprogrammerede OCR

Både for at undgå at benytte AI og for at udvikle mine egne færdigheder valgte jeg (Line) at bruge de programmeringsevner, jeg havde tilegnet mig på min kandidat i lingvistik. Jeg undersøgte muligheden for at udføre en OCR-skanning (Optical Character Recognition) i Python. Dette kan relativt nemt gøres ved hjælp pakken *pytesseract*. Denne pakkes hovedfunktion er netop at læse tekst ud fra billeder. Det første skridt i enhver digitalisering er dog at få det fysiske materiale ind i computeren, hvorfor jeg tilbragte en rum tid ved skanneren for at omdanne spørgelisterne til pdf-format.

Som al anden kodning afhænger resultatet af, at inputtet er i et korrekt format, hvilket for *pytesseract* er en billedfil, her PNG, med god billedkvalitet. For at håndtere billeder i Python anvendte jeg den udbredte pakke *OpenCV*. Med *OpenCV* kunne jeg forbehandle billederne for at få dem i den bedst mulige kvalitet til OCR-skanning; jeg konverterede billederne til sort/hvid og fjernede så vidt muligt

de vandrette og lodrette streger, som opdeler spørgsmålene på spørgelisten. Sidstnævnte valgte jeg at gøre, da *pytesseract* læste linjerne som bogstaver – de lodrette linjer blev ofte skannet som *i* eller *l*. Specielt denne del af processen var ikke optimalt udført, og jeg oplevede stadig, at *pytesseract* kunne læse dem som bogstaver, men det lå desværre uden for min formåen at forbedre denne del af koden. Jeg skabte også tre varianter af skanningsfunktionen, da jeg ofte ville skære noget af højre del af billedet fra, da det inkluderede uønsket tekst, som var især gældende for DA-DØ og de områdespecifikke spørgelister, hvor der var håndskrevne noter. Andre spørgelister havde til gengæld tekst på tværs af hele siden. Derfor brugte jeg enten den snævre funktion, som fjernede halvdelen af billedet, den brede, som bevarede hele billedet, eller typisk den mellemste funktion, som skar den højre kvartdel væk.

Jeg afprøvede først dette på en enkelt side af en enkelt spørgeliste, hvor jeg fik et godt resultat. Kun et par bogstaver var fejlskannede, instruksen *beskriv* blev til *måskriv*, og der var enkelte forbytninger mellem komma og punktum. Jeg skabte her også den første udgave af den funktion, som konverterer den skannede tekst til en formateret excel-fil, som beskrevet ovenfor. Jeg skrev et regulært udtryk, som tillader en at finde og udvælge stykker fra en længere tekst. Denne skulle finde alle tilfælde af et tal efterfulgt af et punktum, hvorved spørgsmålene kunne opdeles til forskellige rækker i Excel. Sidenhen er dette regulære udtryk blevet forlænget og kompliceret, når der opstod forskelle i, hvordan spørgelisterne formaterede spørgsmålene. Først og fremmest skulle jeg tilføje muligheden for også at opdele spørgsmålene baseret på bogstaver, som adskiller underspørgsmålene, se figur 1. Det regulære udtryk skulle samtidig ikke opfange bogstaver, som reelt var del af spørgsmålet, for eksempel i det hyppigt forekommende *f.eks.* Det regelmæssige udtryk skulle også ændres undervejs, da underspørgsmålene i visse spørgelister, især de områdespecifikke spørgelister, f.eks. SVD, ikke længere markeres med en parentes men med et punktum. Det endelige udtryk fremgår af (b).

(b) `((?:(<=&D)|(<=&b))(<!--)\d{1,2}\.)(?:(<!--el.))|(<!--el.))
 ((?<=[.,\n])[aAbBcCdDeEfF].(?:[?.,])(! ?eks))((?:(<=&D)|(<=&b))
 (<!--)\d{1,2}[.,])(?!d)[.,\n]?([aAbBcCdDeEfF].)(?![?.,])`

Selvom den første side, som jeg afprøvede, gav et godt resultat, gav mange andre spørgelister OCR-skanninger af lavere kvalitet. Noget af det kunne tages højde for ved at 'rette' resultatet, inden jeg arbejdede videre med teksten. Dette blev i høj grad også gjort med regulære udtryk, hvormed jeg kunne fjerne uønskede linjebud og konvertere nogle tegnsamlinger til anden tekst. Der var f.eks. ofte en sammenblanding af *i*, *l*, og *l*, hvilket hindrede den ovenstående opdeling. Men da disse altid opstår i forskellige konstruktioner, kunne jeg erstatte et *l* efter et ikke-bogstav og foran et punktum med *l*. Jeg konstruerede omtrent 50 af sådanne udbytninger, som hver OCR-skanning blev kørt igennem. Mange udbytninger var dog ikke relevante for alle skanninger. Ligeledes blev den første del af spørgelistens første side udelukket, samt meddelerfeltet på første eller sidste side.

For at omdanne det skannede stykke tekst til en excel-fil benyttede jeg python-pakken *pandas*. *Pandas* er praktisk til at arbejde med tabeller og har en indbygget funktion, som konverterer en tabel til en excel-fil. Den var derfor det ligefremme valg til dette digitaliseringsprojekt. Ved hjælp af en let modificeret udgave af det regulære udtryk (b) kunne jeg placere tal, bogstav og selve spørgsmålet ind i de korrekte rækker og kolonner. I enkelte situationer var der dog problemer med at skanne tal og bogstaver korrekt, hvorfor de blev placeret i samme celle som foregående spørgsmål. Dette måtte desværre korrigeres manuelt.

I sidste ende krævede det stadig en vis mængde korrekturlæsning, alt efter kvaliteten af skanningen, før excel-filen var acceptabel. Ikke sjældent blev spørgsmål ikke opdelt, hvis skanningen ikke opfangede spørgsmålets tal. Dette var især et problem, hvor selve spørgelistens tryk var dårligt (figur 5), eller tallet var usynligt (figur 6). Der var ofte artefakter fra de vandrette og lodrette linjer og de håndskrevne noter i spørgelisterne DA-DØ og de særlige spørgelister, som var umulige at undgå helt. Generelt var de særlige spørgelister mere korrekturkrævende, da deres format ikke på samme måde kunne dækkes af min programmering, som var baseret på de regelmæssige spørgelister. Understregninger kunne også være problematiske, da de hindrede korrekt læsning af visse bogstaver og tegnsætning, som det kan ses i figur 7; understregning blev desuden ikke bevaret i OCR-

skanningen. Længdemarkøren <->, som ikke er en del af *pytesseracts* OCR-skanningsmodel, skulle altid placeres manuelt.

3. Hvad kaldes i Deres dialekt planten <u>gyvel</u> (gyvl, gejl, gil)?
4. Hvad kaldes i Deres dialekt frugten af <u>hyben-rosen</u> (hyben, hybtorn, hjo-f eller andet)?
5. Hvilket udtryk bruges i Deres dialekt for at koen føder en kalv (koen kaller, <u>køller</u> , får kalv)?

Figur 5: Spørgsmål 3-5 fra spørgeliste AC.

1. Hvordan udtales i Deres dialekt ordet <u>at bøje</u> (å bøj, å byy, å bøjw, å byw)?
2. Hvad kaldes i Deres dialekt en <u>ås</u> på ploven, en plovås (os, ows, böm, bäm, plovsböm, plovsbäm el.a.)?

Figur 6: Spørgsmål 8-9 fra spørgeliste BI.

5. Hvilke(t) ord bruger man i Deres dialekt for 'overmåde fed, smækfed': <u>blæverfed, bælgfed, bællefed, bælgtyk, bælletyk, kvabset, kvabvorn, pommerfed, pølfed, skjælfed, skrupfed, smadderfed, smækfed</u> eller andre?

Figur 7: Spørgsmål 5 fra spørgeliste AE.

Sammenfatning og sammenligning

I sidste ende var kodningen ikke ligefrem hurtigere eller mindre fejlfri end AI-løsningen, omend fejlene sjældent var så alvorlige som AI'ens hallucinationer (som ved træning dog forsvandt). Lige meget hvilken

løsning, vi brugte, krævede det korrekturlæsning. En mere erfaren programmør end Line ville kunne skrive et OCR-skanningsprogram, som kunne afhjælpe mange af problemerne. Line kunne nok også selv skrive et bedre program, men da projektet både skulle afsluttes i løbet af praktikperioden og havde et afgrænset, men stadig stort, antal spørgelister, blev det på et tidspunkt mere tidssparende at læse korrektur og rette fejl manuelt end at programmere OCR-skanningen bedre. AI var den bedre løsning ift. korrekthed og potentiel hastighed, men det må stadig være en prioriteringssag, om man vil bruge det, da det er et problematisk værktøj, som skader klimaet (jf. f.eks. Strubell et al. 2019) og er bygget på kilder af tvivlsom lovlig herkomst (jf. f.eks. Chang et al. 2023).

Fremtiden?

Digitaliseringen af de næsten 4600 spørgelistespørgsmål er nu færdiggjort og opbevares på Peter Skautrup Centrets server som både excel- og pdf-fil. Vores digitaliseringsprojekt har som udgangspunkt været tænkt som en pilotundersøgelse af mulighederne for en generel digitalisering af centrets materiale. Formålet med projektet har først og fremmest været at undersøge funktionaliteten af de tilgængelige digitaliseringsredskaber som AI og kodning. Begge må siges at have vist gode resultater, hvorfor projektet fortsatte, så alle spørgelistespørgsmål blev digitaliseret. For spørgelistesamlingen åbner digitalisering en mulighed for lettere at søge enkelte spørgsmål frem, hvis man leder efter et specifikt ord, hvor det før var mere besværligt. Det vil også fungere som et overblik over, hvilke spørgsmål det er muligt at få svar på. Enten i spørgelistesvarene eller på jyskordbog.dk. Hvis man ved, hvad der er blevet spurgt om før, kan man nemmere målrette fremtidige dialektundersøgelser, f.eks. en ny indsamling af ord og udtryk på sociale medier. Lignende fordele ville være at finde ved en generel digitalisering af Peter Skautrup Centrets mange samlinger. En digital database ville give flere uden for centret mulighed for at tilgå og bruge dets materialer. Både for fagfolk og den øvrige befolkning. Digitalisering ville desuden muliggøre forskning, hvor det er nødvendigt at kunne behandle store mængder af data samtidigt (jf.

f.eks. Hansen et al. 2024). Digitalisering er desuden vigtigt af hensyn til at fremtidssikre materialerne ved at have kopier flere steder, så alt ikke kan mistes i en ulykke.

Litteratur

- Aarhus Universitet. 2025. Studerende.au.dk. "Generative artificial intelligence (GAI)". Kan tilgås på <https://studerende.au.dk/gai>.
- Chang, Kent K., Mackenzie Cramer, Sandeep Soni & David Bamman. 2023. Speak, memory: An archaeology of books known to ChatGPT/GPT-4. I *Proceedings of the 2023 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing*: 7312-7327. Singapore: Association for Computational Linguistics.
- Det Danske Sprog- og litteraturselskab. 2025. Den Danske Ordbog. "Prompt". Kan tilgås på <https://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=prompt&tab=for>.
- Fink, Hans. 2021. "Professionsetik for forskere – forsøg på et overblik". *Tidsskrift for professionsstudier* 33: 6-15.
- Hansen, Inger Schoonderbeek, Mette-Marie Møller Svendsen & Kristoffer Friis Bøegh. 2024. Digitalisering af Jysk Ordbogs seddelsamling. I Louise Holmer, Greta Horn, Hans Landqvist, Pär Nilsson, Eva Nordgren, Emma Sköldberg (red.), *Nordiske Studier i Leksikografi* 16: 99-112. Kan tilgås på <https://tidsskrift.dk/nsil/article/view/143541>.
- Holm, Maja Demetry Thomasen. 2024. Peter Skautrup Centrets spørgelister: Om når jyderne "fistrer, fister, finstrer" omkring. *Ord & Sag* 44: 59-71. Kan tilgås på <https://tidsskrift.dk/ordogsag/article/view/152352>.
- Strubell, Emma, Ananya Ganesh & Andrew McCallum. 2019. *Energy and Policy Considerations for Deep Learning in NLP*. Ithaca: Cornell University Library, arXiv.org.

Om seglen som høstredskab – og lidt om Karen Blixens novelle *Sorg-Agre*

Torben Arboe

Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning, Aarhus Universitet

Brug af leer som redskaber til at høste (meje) korn med i tidligere tid blev omtalt i *Ord & Sag* sidste år (Arboe 2024). Før leerne brugte man til kornhøst især *segle* som redskab, dvs. krumknive med korte skafter, og denne høstmetode vil vi se lidt nærmere på her.

1. Seglen brugt til kornhøst

Ifølge Frilandsmuseets vejledning var brugen af segle til kornhøst stort set ophørt i 1700-tallet: i de fleste egne af landet var seglen da afløst af leen, men brugtes senere stadig til høst af raps (Uldall 1960: 75). Det stemmer med nogle af oplysningerne i Jysk Ordbogs materiale, fx fra Ringkøbing-egnen i 1800-tallet: ”Forhen blev Sæden paa mange Steder afskaaret med Segler; men denne Høstemaade, hvoraf især Husmændene betjente sig, er nu næsten gaaet af Brug” (Hald 1833: 131). Fra Ribe-egnen gives et eksempel på, at skiftet fra segl til le synes at ske i slutningen af 1600-tallet: en bonde havde i 1660 ligefrem rejst retssag mod sin avlskarl, fordi denne ikke som beordret havde høstet en rugmark med segl, men derimod med le og derved opnået et mindre udbytte, end husbond havde forventet (Kinch 1878-79: 197f.).

Men i Vest- og Sønderjylland var seglen dog i brug til kornhøst også langt senere: den er registreret i adskillige skifter (boopgørelser) fra 1700-tallet og nævnes som brugt langt op i 1800-tallet. Fra Hardsyssel nævnes således ved Ringkøbing fjord, at seglen ”var i brug som høstredskab så langt op imod vor tid, at en gammel mand har fortalt mig, at de kravlede på knæene, når de *sægelet* byg”, dvs. afskar

byg med segl (Kaae 1962: 184; her bruges altså et verbum *sægle* eller *segle*, dannet til substantivet *segl*). I Sydvestjylland er billedet lidt syd for Skjern å det samme: en fortæller i Egvad sogn har ”prøvet at bruge Danmarks sikkert ældste Høstredskab af Jern, nemlig Seglen, *æ Seg'l*, en lang, halvcirkelformet Kniv med opstaaende Ryg og et lille Træhaandtag” (fig. 1).

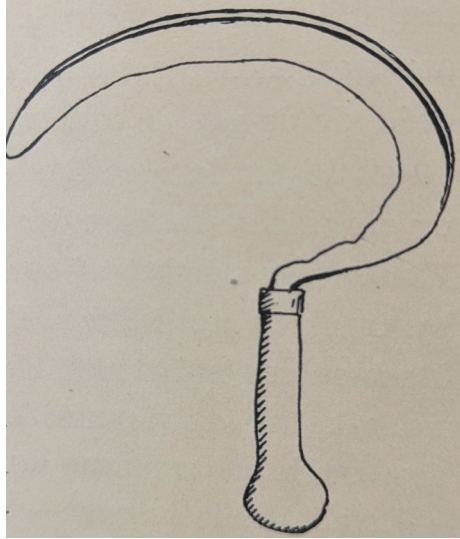

Fig. 1: Kornsegl (Herning Museum), jf. Gejel 1940: 33.

Også her nævnes, at man helst ”skulde kravle afsted paa Knæene”, når man brugte seglen; man ”greb saa en en Haandfuld Straa med venstre Haand og skar det af tæt ved Jorden med et halvrundt Snit”. Det var naturligvis en ”langsom Høstmetode, men til Gengæld undgik man Spild saavel af Straa som Kerne”, og meddelerens moder havde fortalt, at ”paa hendes Fødegård og deromkring brugte de altid Seglen”, hvorved vi er tilbage i 1820-30’erne (Gejel 1940: 33). Tilsvarende i Hoven sogn: ”Først i Aarhundredet skar man endnu ... sit meste Byg med Segl, fordi der da intet Spild blev, og Negene blev nættere” (Kierckbebye 1874-75: 112; NB. substantivet *byg* er neutrum her). ”Man vedholdt overhovedet meget længe at høste Bygget saaledes i det gamle Lundenæs Amt”, tilføjes det i note samme sted;

dette amt strakte sig ned i Sønderjylland. Samme forhold ses i Vejen sogn: man ”brugte længe Segl til Kornet, sagtens mest fordi der skulde passes paa den Smule man havde, ved Brug af Seglen spildtes intet” (Alkærsig 1940-41: 108). I Ho-Oksby sogne (Blåvand mv.) høstede man tidligere både rug og byg med segl, ”og da maatte den uøvede, naar han eller hun skar sig, for ogsaa dette var mest Kvindernes Sag¹, lære ’Seglvisen’” (Nielsen 1915-18: 327f.). Det forklares ikke nærmere, hvad seglvisen går ud på; men formentlig drejer det sig om, at man kom til at græde, når man skar sig – til dels parallelt med, at man kom til at græde, når man lærte den såkaldte ’plejlvisen’, første gang man kom til en lo, hvor der blev tærsket med plejl.²

Til bemærkningen om brug af segl det sønderjyske følger sig Feilbergs oplysning om, at seglen tidligere har været ”brugt ganske almindeligt i Vestslesvig” (Feilberg III: 176). Fra Sønderjylland berettes således om brug af segl til kornhøst i 1800-tallet i Hostrup sogn nordøst for Tønder: ”har som Dreng en eneste Gang set, at de høstede Hvede med en Segl” (Ottosen 1966: 105, forfatter f. 1859). På marskjorderne i Ubjerg sogn, også ved Tønder: ”Kornet, Havre og Byg, blev endnu indtil omved 1864 skaaret med Segl” (Lorenzen 1928-29: 11). Efter 1864 blev der på grund af udvandring mv. mangel på folk: ”mange unge Mænd rejste til Danmark som Optanter eller til Amerika”, og ”Seglen gik af Brug”. Meddelelsen er her født omkring 1850 og ”har skaaret Kornet, til jeg var en Snes Aar”, hvilket foregik på en helt særegen måde:

”E Skøster” (Skærerne) begyndte om Morgenens, naar Kornet omtrent var tørt. Der stillede saa 4-6-8 Mand: Mænd, store Dreng, Tjenestepigen, Daglejerske, og hver tog en halv Ager for. Paa højre Fløj arbejdede ”e Forskærer” [forskæreren] og raabte ”Bind” ved hvert Neg. Saa skulde alle Arbejderne binde samtidig. Negene var saa store, som Kornet kunne

1 Forinden er som kvindearbejde (mens mændene var på fiskeri på havet) nævnt, at ”Brændelyngen til den aabne Skorsten [skulde] slaas – det var Pigernes sag”, og at ”det var Kvinderne, der gjorde det meste af Arbejdet” med at anlægge vejen mellem Oksby og Vejrs (s. 326).

2 Det skete ved, at man, når man kom ind i loen, blev spurgt, om man kendte plejlvisen, og svarede man (typisk en dreng) benægtende, fik man af en plejltærsker plejlens dele lagt om halsen, hvorefter han klemte og strammede til: ”når drengen så skriger, kan han plejlvisen” (Feilberg II: 846).

naa rundt om til at binde dem. Var der skaaret 16 Neg Havre, råbte ”e Forskærer”: ”Tobak!”. Saa skulde Seglen stryges, Piben tændes eller en frisk Skraa puttes i Munden. I Byggen hørte der kun 12 Neg til ”e Baklav” [baklaget], men i Byggen skulde ogsaa spildte Straa opsamles. Kornet blev jo skokket [dvs. sat i neghobe] med det samme. (Lorenzen 1924-25: 47)

Ifølge en anden optegnelse fra Hostrup sogn blev i 1870’erne ”Havre og Byg ... næsten altid ’skaaret’ med Segl, og Rugen med, naar den ’laa’” [dvs. var blevet til lejesæd]. Der høstes på den netop skildrede måde, og det tilføjes, at ”Seglen blev lidt hvæsset med en ’Bøgesten’ (Hvæssesten) og en ’Stryge’” (Hansen 1935-36: 251). Det er specielt, at hver person udfører alle faser i arbejdet: skærer stråene, binder negene og sætter dem i hob (skok) med det samme. Men dette er også nævnt fra Brarup sogn (KærH) sydvest for Tønder, syd for rigsgrænsen:

Naar man bruger Seglen, er det den samme der skær [dvs. skærer], binder op, skokker (at rive behøves ikke). Det sættes da ikke i Kjærve, da det er saa godt bundet at det ej behøver at bindes mere, et Neg kan være ligesaa stor som en Kjærv imellem. (K.J. Lyngbys optegnelser 1859, hvor udtalen *sekel* for ’segl’ nævnes).

Fra en egn længere nordpå, nemlig fra Ballum sogn ved Vadehavskysten ud mod Rømø, gengiver Evald Tang Kristensen en dyster, dialektal fortælling, et sagn om en moder, der for at redde sin søn fra en dødsdom måtte love en konge at skære ”en fenne hvede” (dvs. høste en mark hvede) med segl på én dag, hvad der ellers var et arbejde for fire mand. Da hun skar den sidste håndfuld aks af, ”faldt hun om og var død med det samme” (Kristensen 1896: 396, i oversættelse), men sønnen var reddet. Hun blev begravet på Ballum kirkegård, og på gravstenen er hun *ataejjnet mæ en neeg å en sægl i æ arrm* = aftegnet (dvs. afbildet) med et neg og en segl i armene (dvs. hænderne).

Blixens *Sorg-Agre*. Begivenheden her minder stærkt om et motiv, Karen Blixen anvender i novellen *Sorg-Agre* i *Vinter-Eventyr* (1942/1966). Dette er også bemærket af andre, jf. artiklen:

”Sorgagre-stenen. Et blixensk drama fra virkelighedens verden” af litteraturforskeren Nanna Drejer (2019). Her nævnes en mindre sten med teksten *Sorgagre-stenen* ved siden af en forvitret gravsten på Ballum kirkegård. I en folder i kirken fortælles historien om gravstenen, der er ”temmelig stor og gammel, delvis forvitret”, ud fra en artikel ’Moderkærlighed’ (Jensen 1909). Ifølge denne går historien tilbage til den store stormflod i 1634, hvor gårde på ’værfter’ (kunstige forhøjninger) i marsken i Misthusum nord for Ballum blev oversvømmet, og alt bohavet derfra drev de få kilometer ind til Skærbæk nordøst for marsken. En mand gik og stjal nogle af tingene, men blev opdaget af en gårdmandsenkes søn, som blev så vred, at han slog manden med en rafte; denne ramte dog så uheldigt, at manden døde. Sønnen kom i fængsel og blev dømt til døden. Moderen rejste da over til kongen, Christian den 4., og bad ham om at spare sønnens liv. Kongen gik ind på det på den betingelse, at moderen på én dag fra solopgang til solnedgang med en segl kunne høste en ager byg i Ballum 400 alen (ca. 250 m) syd for kirken. Hun sled sig igennem arbejdet, og:

(...) da Solen gled ned i Vesterhavet, var Enken ogsaa færdig med Ageren. Men da hun vil rejse sig fra den, Dagen igennem, krumbøjede Stilling, knækker Ryggen paa hende. – Hun blev begravet på Kirkegaarden i Ballum (s. 98).

Der blev rejst en mindesten for hende, og den var endnu i 1909 bevaret; der sås tydeligt en segl på stenen, men indskriften var blevet ulæselig. Den ager, hvor enken døde, og nogle tilstødende agre, kaldes ”endnu den Dag i Dag ’e Sorreawwer, Sorgagrene’ ” (smst.). Artiklen konkluderer, at enken ”gik i Døden i Bevidstheden om, at hendes Arbejde ikke have været forgæves ... (det) havde frelst Sønnen, medens hun af Moderkærlighed satte Livet til for Sønnen” (smst., deraf artiklens titel).

Drejer (2019) betegner fortællingen som ”en vandrehistorie”, som Blixen havde sin egen ”måde at fortælle på”, og hun ved ikke, om Blixen kendte til sorgagre-stenen. Man kan tilføje, at det hos Blixen ikke er en konge, men en herremand i ældre tid, der stiller en moder den

tilsyneladende umulige arbejdsopgave³, og at de godser, der nævnes: Rosenholm, Gammel Estrup (s. 298), er østjyske, ikke sønderjyske. Men det kan naturligvis være bevidst sløring. Herremanden hos Blixen lader, ligesom det sker hos Jensen (1909), opsætte ”en Sten, med en indhugget Segl” til minde om den opofrende moder. Dog ikke på kirkegården, men på den ager, hvor hun døde – den ager, som ”Almuen paa Egnen ... da kaldte ’Sorg-Agre’”, et navn, der brugtes længe efter personernes død (Blixen, s. 345). Flere forhold peger altså i retning af, at Blixen har kendt det sønderjyske sagn, men helt har omformet det og ladet det indgå i en videre fortælling.

Fig. 2. ”Fanøkone viser, hvorledes man i hendes unge dage høstede med segl”. Foto: Nationalmuseet, jf. Højrup (1960: 98).

3 For en anden litteraturforsker, Aage Henriksen (1984), virker kravet også temmelig specielt: ”herremanden *finder da på* at give moderen det vilkår (etc.)”, ”den *besynderlige* aftale” (s. 84, s. 87).

Tilbage til seglens brug i høst generelt. Som nævnt har seglen ifølge Feilberg tidligere været ”brugt ganske almindeligt i Vestslesvig”, med tilføjelsen: ”og bruges endnu på Fanø” (Feilberg III: 176). At seglen blev brugt som høstredskab på Fanø omkring 1900, bekræftes af Højrup (1960: 98), hvorfra fig. 2 stammer. I billedteksten forklares videre, at det var kvinderne, der måtte passe landbruget, da mændene i Nordby var søfolk: ”Seglen blev derfor ikke afløst af leen, som det var tilfældet andre steder. At høste med le er for strængt for kvinder, men seglen kan de magte”, og om beklædningen bemærkes: ”Konen har maske for ansigtet, for en skipperkone kunne ikke være bekendt at være solbrændt” (Højrup 1960: 98). I Sønderho, ligeledes på Fanø, gik kvinderne til ”hulningerne i klitterne og skar kornet med en segl” (Grüner Nielsen 1920: 29). Fra Rømø gives en tilsvarende oplysning om arbejdsfordelingen: ”De gamle fortæller ogsaa, at man har brugt segl til kornhøst. NB. Førhen var det kvinder, der passede landbruget” (Anders Bjerrum 1931). Det samme var tidligere gældende i et tredje øsamfund, Læsø i Nørrejylland, tilbage i 1700-tallet: ”Kvinderne gaar og saar Sæden af deres Forklæde, skærer deres Korn med en Segl, kører altid Vognen” (Grüner Nielsen 1924: 54).

Fra det øvrige østjyske område omtales seglen mest i forbindelse med raps- og rørsækning (jf. næste afsnit). Dog nævnes den af Johannes V. Jensen i en himmerlandshistorie om de meget gammeldags folk på Bakgaarden, som kun havde gamle redskaber, der var gået af brug andre steder: de havde dog på det seneste ”faaet anskaffet en ordentlig Høle i Stedet for Seglen, de til alt for stor Umage for de stive Kroppe havde anvendt før” (Jensen 1933: 221). Andre steder brugtes seglen også senere til mindre arbejder i høst, så som afsækning af lejesæd, der var for vanskeligt at meje med le, fx i Gram sogn i det nordvestlige Sønderjylland (Schmidt 1952: 65).

2. Seglen brugt til høst af raps, rør mv.

2.1 Raps

I en omtale af årets arbejde på en gård på Helgenæs (Mols) omkring 1870 anføres: ”Raps blev altid skaaret med ’Segl’ – en krum Kniv – og lagt i Smaabunker på Stubbene” til vejring før hjemkørsel (Hejgaard 1954: 93). Redskabet kaldes også en *rapssegl* (Tved, Mols), eller et

rapsjern (Bjerre syd for Horsens). Fra en herregård vest for Kolding beskrives arbejdet omkring 1850 malerisk:

Alle længtes efter at komme ud og skære Raps. Det så smukt ud, når der gik en 40-50 Mænd, Koner, Piger og Dreng og skar Raps af med Segle på en stor Rapsmark. Rapsen blev skåret af i Håndfuldvis og lagt forsigtigt ned på Jorden for at vejres. (Korsgaard 1923-26: 127)

Fra Sønderjylland nævnes raps stedvis som dyrket i 1870'erne og senere, ”meget paa Sundeved”, og ”de blev altid høstet med en *Sæchel*, Segl” (Ottens 1966, II.V: 105). I midten af 1800-tallet blev der avlet raps ”næsten paa hver Gaard paa Als”, og når den var skåret med segl og vejret lidt på jorden, blev den ”opstillet i Styger [dvs. klynger, hobe] til Eftermodning”, inden den fælles tærskning med plejle begyndte (Ussing 1926: 41).

2.2 Siv og rør, istag

I Midtøstjylland brugte man omkring 1800 segle til skæring af siv og rør, fx ved Mossø: ”Sivene skæres i Juli og August med en Segl, nærmest som en mindre Høle, men mere krum og med et lige Skaft” (Elkjær 1933: 30). Sivene brugtes til ”Studepuder og Øgpuder” for at skåne stude og heste i forspand, senere til sivsko og måtter. Rør, ofte kaldt *blåtag*, brugtes som tækkemateriale, og de kunne høstes med segl el.lign. både sommer og vinter:

Paa aabent Vand skæres Blaatagene med en Segl fra Baad, hvis man ikke kan vade langt nok ud i Søstøvler. Om vinteren skæres de paa Isen. Vi har en Slags Slæde med nogle Haandtag, en skarp Kniv eller Høle foran og Rækværk ved Siderne og den bageste Ende, saaledes at Blaatagene kan staa oprejst i Slæden, naar de er afskaaret. Slæden skal rendes ind i Blaatagene, og der kan skæres meget paa den Maade. (op.cit.31)

Også i Sønderjylland ved Vadehavet brugte man metoden med at skære rør, blåtag, med segl fra en båd, fx Rømmø. Stedvis benævnes rørene *istag*, der høstes om vinteren: ”Hvis vandet ikke var tillagt med is, skar vi ”e istag” fra baaden. Med en segl blev den skaaret af

rundt om baaden” og kunne efter opsamling, tørring mv. bruges som brændsel (Rudbøl sogn, Nielsen 1935-36: 153). I nabosognet Aventoft (syd for rigsgrænsen) kaldtes rørene *bladtag*, og de ”bliver skåret om Efteråret med langskafet Segl (sechel), fra båd” (M.P. Ejerslev 1930).

2.3 Marehalm, hør, græs

Seglen omtales endvidere som brugt til skæring af *klittag*, hjelme i klitterne i Sydthy (1700-tallet) hhv. i det nordlige Hardsyssel; det skulle bruges bl.a. som brændsel til baging i den store ovn (Thuborg 1928: 85). I Sønderjylland har man brugt en segl ”til at skære Hør af med” (Sundeved, 1930’erne), på Rømø og i marsklandet indenfor (Emmerlev sogn) også til skæring af græs til kreaturfoder mv. (1930’erne og senere).

2.4 Roer, ærter

I Midtøstjylland blev seglen et par steder brugt til at skære toppen af runkelroer, der dyrkedes til frøavl (1940’erne), og på Mols har den været brugt til høst af ærter: en vandrer ”saa en gammel Bonde, med sin Segl, at høste en halvmoden Ærtevang” (Limennchar 1843: 5).

2.5 Hegn

På Sundeved og Als har seglen også været brugt til beskæring mv.: ”en sexel, Segl, både lige og krumme, til at kappe Hegn med” (Sundeved) henholdsvis ”til at skære ... tynde kviste med” (Alsisk Ordsamling: 141).

Konklusion

Man kan altså konstatere, at seglen, i varierende udformning, ved nærmere eftersyn af kilderne har været i udbredt brug som høstredskab i større omfang senere, end der blev lagt op til i de førstnævnte kilder, desuden har den været i brug til flere afgrøder og formål spredt i det jyske område.

Litteratur

Alkærsig, Søren. 1940-41. *Vejen Sogn i Malt Herred*. Vejen.

Alsisk Ordsamling. 1988. Udg. af Alsingergildet. Sønderborg: Andreas Clausens Boghandel.

- Arboe, Torben. 2024. Fra aks på mark til neg i lade eller stak. *Ord & Sag* 44: 72-85.
- Blixen, Karen. 1942/1966. Sorg-Agre. *Vinter-Eventyr*. 5. oplag. København: Gyldendal: 296-345.
- Brostrøm, Torben. 1966. Karen Blixen. *Dansk Litteraturhistorie* 4. København: Gyldendal: 195-210.
- Drejer, Nanna. 2019. Sorgagre-stenen. Et blixensk drama fra virkelighedens verden. *Kristeligt Dagblad* 17/9 2019.
- Elkjær, Sigurd. 1933. Fra Dørup ved Mossø. *Aarbøger udgivne af Historisk Samfund for Aarhus Stift*. Aarhus: De forenede Bogtrykkerier: 22-46.
- Feilberg, H.F. 1886-1914. *Ordbog over jyske almuesmål*. I-IV. Kjøbenhavn: Thieles Bogtrykkeri.
- Gejel, P.H. 1940. Bondeliv i Vestjylland gennem 90 Aar. *Sprog og Kultur* IX. Aarhus: Universitetsforlaget: 7-45.
- Grüner Nielsen, H. 1920. *Folkelig Vals*. København: Det Schønbergske Forlag.
- Grüner Nielsen, H. 1924. *Læsøfolk i gamle Dage*. København: Det Schønbergske Forlag.
- Hald, J.C. 1833. *Ringkjøbing Amt*. Kjøbenhavn: J.D. Qvist.
- Hansen, J. 1935-1936. Skære, skære Havre! *Sønderjydske Maanedsskrift*: 250-251.
- Hejgaard, Chr. 1954. Aarets Gang i en Bondegaard paa Helgenæs omkring 1870. *Østjydske Hjemstavn*. Skanderborg Amtsbogtrykkeri.
- Henriksen, Aage. 1984. *De ubændige*. København: Gyldendal.
- Højrup, Ole. 1960. Landbrug i Vestjylland for 100 år siden. *Hundrede Aar*. Kristjan Bure (red.). Ringkjøbing: A. Rasmussens Bogtrykkeri: 49-106.
- Jensen, Johannes V. 1933. *Himmerlandshistorier*. I. 7. oplag. København: Gyldendalske Boghandel.
- Jensen, Kr. 1909. Moderkærligheden. *Sprogforeningens Almanak*. Aabenraa: ”Hejmdals” Trykkeri: 98.
- Kierckebye, J. 1874-75. Noget om Sønder-Omme Sogn af topografisk og historisk Indhold. *Samlinger til Jydske Historie og Topografi*. V. Aalborg: 95-115.
- Kinch, J. 1878-79. Seglen og Leen. *Samlinger til Jydske Historie og Topografi* VII. Aalborg: 197-200.
- Korsgaard, Otto. 1923-26. Folkeliv i Skanderup Sogn. *Fra Ribe Amt*. København: P. Haase & Søn: 107-142.

Om seglen som høstredskab med videre

- Kristensen, Evald Tang. 1896. *Danske Sagn* IV. Århus: Jacob Zeuners bogtrykkeri.
- Kaae, Alfred. 1962. Lem sogn. Ringkjøbing: A. Rasmussens Bogtrykkeri.
- Limennchar, August. 1843. *Florentius Bergstrøm eller Bjergmanden paa Mols*. Randers: J.M. Elmenhoff.
- Lorenzen, Chr. L. 1924-1925. Høstning med Segl. Sønderjydske Maanedsskrift. *Historisk Samfund for Sønderjylland*: 47.
- Lorenzen, Chr. L. 1927-1928. Sæd og Skik i Udbjerg Sogn. *Sønderjydske Maanedsskrift*: 8-11.
- Nielsen, Hans Nikolaj. 1935-36. Paa Arbejde i Gudskogen. *Sønderjydske Maanedsskrift*: 152-154.
- Nielsen, N.S. 1915-1918. Træk af Livet i Ho-Oxby i ældre Dage. *Fra Ribe Amt* 4. København / Esbjerg: 305-335.
- Ottsen, M.B. 1966. *Hostrup-Dansk*. II. bd. 4-5. Udg. Ella Jensen og Magda Nyberg. København: Akademisk Forlag.
- Schmidt, August F. 1952. Mellem Gram og Ribe. *Sønderjydske Aarbøger*. Aabenraa: Hejmdals Bogtrykkeri.
- Thuborg, Karen. 1928. *Det gamle Harboøre*. København: Det Schønbergske Forlag.
- Uldall, K. 1960. Frilandsmuseet. Vejleder.
- Ussing, Henrik. 1926. *Det gamle Als*. København: J.H. Schultz.

Om holdninger til dialekt og rigsdansk – et pilotstudie

Stine Vejbæk Rathkjen

Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning, Aarhus Universitet

Indledning

Betegnelserne *rigsdansk* og *dialekt* er flittigt brugt i og om det danske sprog, men hvad mener sprogbrugere egentlig, når de bruger dem?

Det spørgsmål satte jeg mig i januar 2025 for at blive klogere på ved hjælp af en bevidst sprogholdningsundersøgelse. Undersøgelsens hovedformål var at afdække, hvordan de danske sprogbrugere definerer henholdsvis dialekt og rigsdansk, og hvordan disse definitioner påvirker deres syn på brugen af varieteterne. Formålet var desuden også at undersøge, om sprogbrugernes opfattelse af egen sprogbrug har nogen betydning for personens definition og syn på sproglig variation. Er en rigsdansktalende deltagers beskrivelse af dialekt fx anderledes end en dialekttalende deltagers, og påvirker evnen til at forstå dialekt mon en deltagers syn på dialekter generelt?

Min sprogholdningsundersøgelse blev udført som en spørgeskemaundersøgelse. Spørgeskemaet blev delt på Facebook og genererede i løbet af to uger 113 svar. Undersøgelsens udfærdigelse og behandling lægger sig inden for feltet perceptuel dialektologi, og resultaterne er behandlede ved hjælp af tematisk analyse. Undersøgelsen er tænkt som et pilotstudie til videre behandling i mit kommende speciale.

Teoretisk baggrund

I takt med den stigende standardisering af det danske sprog (Monka & Pedersen 2019), har der i sprogvidenskaben været mange bud på, hvordan det danske standardsprog kan defineres. For mens nogle forskere mener, at standardsprog først og fremmest er en hypotetisk sproglig varietet (Vannebo 2001: 119-120), er der også dem, der mener, at det er en konkret og faktisk sproglig varietet, som kan

findes blandt et lands sprogbrugere. Blandt dem findes Kristiansen (2009: 168), som i en række studier har konkluderet at det danske standardsprog, rigsdansk, slet og ret er københavnsk. En holdning, der især udspringer af den store udbredelse af københavnsk under DR's monopoltid, hvor især nyhedsoplæsere til både tv og radio blev undervist i 'korrekt' sprogbrug – af DR bestemt som københavnsk (Zinckernagel 2002). Udbredelsen af den københavnske dialekt skyldtes dog formentlig først og fremmest, at denne form for sprog er blevet set som mere prestigefuld end de lokale sprogformer (Ladegaard 1999, Kristiansen 2009); noget, der ifølge nyere forskning måske er ved at ændre sig. Fx tyder resultater fra en perceptuel-dialektologisk undersøgelse af Bøegh et al. (2023: 72-73) på, at jyske sprogbrugere også orienterer sig mod Århus og Østjylland som sprogligt normcenter. Et standardsprog behøver dog ingenlunde at være en lokalt forankret varietet. Tværtimod defineres rigsdansk ofte som ”dansk sprog der ikke er lokalt bundet” (Brink & Lund 1975: 763). Af andre beskrives standardsprog som en særligt skriftsprogsnær variant (Vannebo 2001: 121); definitioner, der desuden fremgår i en tidligere holdningsundersøgelse blandt de danske sprogbrugere (Hansen 2022: 97-100).

Der er således i dialektologien mange forskellige bud på, hvordan rigsdansk kan defineres. Dette står i kontrast til den ret ensartede definition af dialekt som en ”variant [...] der tales på en bestemt egn” (Den Danske Ordbog) med brug af særlige træk (Pedersen 2019). Når der i den gældende teori på området findes så mange forskellige og til dels modsatrettede bud på, hvordan rigsdansk kan eller bør defineres, virker det oplagt at stille danske sprogbrugere spørgsmålet: hvad er rigsdansk? Og desuden: hvad er dialekt?

Undersøgelsens udformning

Det udsendte spørgeskema bestod i alt af ti undersøgelsesspørgsmål og tre baggrundsspørgsmål. Ikke alle spørgsmål viste sig at være relevante for resultatbehandlingen, og disse er derfor ikke medtaget i denne artikel. Som baggrund blev hver deltager bedt om at angive alder og køn, samt hvilken kommune de er vokset op i, og hvilken kommune, de for nuværende bor i. Besvarelserne viste stor spredning i både alder

(fra 22 til 85 år) samt opvækst- og bopælskommuner. Størstedelen af undersøgelsesspørgsmålene er stillet som ja/nej-spørgsmål eller multiple choice; alle med mulighed for fritekst. Enkelte spørgsmål skulle udelukkende besvares med fritekst.

For at kunne analysere de mange svar i fritekst er resultaterne fra spørgeskemaundersøgelsen behandlet vha. tematisk analyse (Braun & Clarke 2022), og alle svar er derfor gennemgået og organiseret i overordnede temaer. Eksempelvis kunne svarene på spørgsmålet *hvad opfatter du som rigsdansk?* se således ud: ”At tale meget ordentligt og artikuleret – som Dronningen[,] you know” og ”Ingen taler rigsdansk udover enkelte royale”. Disse blev samlet under den overordnede svarkategori ’Som de kongelige taler’. I de tilfælde, hvor en deltager har skrevet et svar, der kan indgå i mere end én kategori, indgår svaret i alle relevante kategorier. Som eksempel indgår besvarelsen ”Afsnupper endelser, synger, taler som man ikke forstår” (på spørgsmålet *hvordan kan du høre at nogen taler dialekt?*) både i kategorien ’Intonation og udtale’ og kategorien ’Svært at forstå’.

Det er vigtigt at pointere, at data i en tematisk analyse altid er genstand for en vurdering. Ved tematisk opdeling bliver hvert svar genstand for fortolkning, og de overordnede svarkategorier vil aldrig være fuldt forenelige med alle de enkelte svar i kategorien. Når der i artiklen er angivet en procentvis besvarelse, er procentsatsen udregnet ud fra antallet af besvarelser i kategorien (fx ’Som de kongelige taler’ med 12 svar) ift. det samlede antal besvarelser i undersøgelsen (n = 113). Procentsatserne er ment til at hjælpe med at give et overblik, og bør udelukkende ses som vejledende.

Undersøgelsens resultater

Undersøgelsens deltagere er i spørgeskemaet både blevet spurgt til, om de taler rigsdansk, og om de taler dialekt, og hvilke sproglige træk, der gør, at de opfatter en sprogform som værende enten det ene eller det andet. Deltagerne har i undersøgelsen ikke kunnet se det næste spørgsmål, før de havde besvaret dét, de var blevet stillet. De har således ved besvarelsen af spørgsmålet *taler du rigsdansk* ikke kunnet se, at de også ville blive spurgt, om de taler dialekt. Jeg har med denne konstellation forsøgt at undgå, at deltageren skulle føle sig påvirket til

at 'vælge side' og automatisk svare ja til det ene og nej til det andet. Dette viste sig nu heller ikke at være tilfældet. Langt størstedelen af deltagerne (100 ud af 113) har ganske vist svaret ja eller nej til spørgsmålet *taler du rigsdansk*, men ud af de 65, som har svaret ja til *taler du rigsdansk?*, har kun 28 svaret nej til *taler du dialekt?* 25 af deltagerne har svaret ja til både *taler du rigsdansk?* og *taler du dialekt?* Svarene tyder på at deltageres sprogbrug ikke nødvendigvis er enten rigsdansk eller dialekt, men at det for en betydelig gruppe snarere er et spørgsmål om både-og. Overordnet svarer 59 % ja til *taler du rigsdansk?*, mens 28 % svarer nej. Til spørgsmålet *taler du dialekt?* svarer 49 % ja, mens 38 % svarer nej. De resterende deltagere har svaret "en smule", "blandet" eller "tilnærmelsesvist".

Efter at være blevet spurgt til, hvorvidt deltageren taler hhv. rigsdansk og/eller dialekt, er deltagerne blevet bedt om at beskrive, hvad de vurderer som den pågældende varetet; i undersøgelsen er det formuleret som spørgsmålene *hvad opfatter du som rigsdansk* og *hvordan kan du høre, at nogen taler dialekt*. At disse spørgsmål stilles efter, at deltageren er blevet bedt om at tage stilling til sin egen sprogbrug, kan naturligvis have påvirket svarene, og det er muligt at en anden rækkefølge havde givet andre svar. Det samme gør sig gældende ved placeringen af spørgsmålene om dialekt efter spørgsmålene om rigsdansk. Disse må ses som mulige fejlkilder.

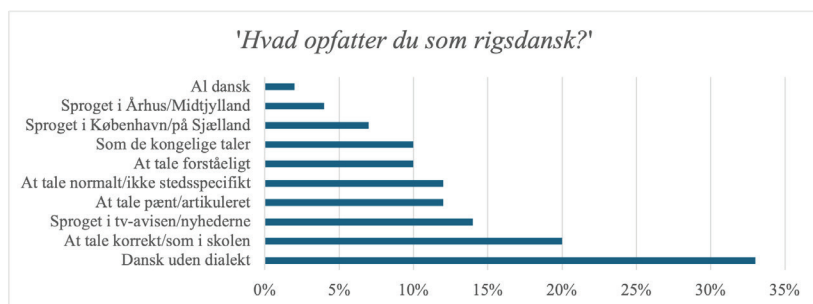
Deltagerne i undersøgelsen er desuden blevet spurgt til i hvor høj grad de mener, der tales dialekt i Danmark, om dialekt generelt er svært at forstå, om brug af dialekt er forstyrrende i mediesammenhænge, samt hvor i Danmark de mener, der tales dialekt. Svarene på disse spørgsmål indgår i denne artikel udelukkende som led i diskussionen af de overordnede spørgsmål *hvad er rigsdansk?* og *hvad er dialekt?*

Hvad er rigsdansk?

I fuld overensstemmelse med Kristiansen (2009: 168) mener flere af undersøgelsens deltagere, at rigsdansk slet og ret er københavnsk. Adspurgt om *hvad opfatter du som rigsdansk?* beskriver 7 % af deltagerne rigsdansk som værende sproget på Sjælland eller sproget i København. En af deltagerne beskriver rigsdansk som "dialekt mest udbredt i København og nærliggende områder", og vedkommende

ser således ikke rigsdansk som sprog uden geografisk tilhørsforhold (som Brink & Lund 1975: 763), men som en specifik dialektal varietet talt i københavnsområdet. Noget Brink og Lund dog også senere konkluderer (1975: 764).

Der er i undersøgelsen flere eksempler på beskrivelser af rigsdansk som en specifik sproglig varietet. Heriblandt beskrivelser af rigsdansk som sproget i Århus/Midtjylland, sproget i tv-avisen/nyhederne, eller som det sprog, de kongelige taler. En af deltagerne beskriver rigsdansk som "et forældet begreb" og mener ydermere, at "ingen taler rigsdansk udover enkelte royale". Muligvis en holdning, der generelt gør sig gældende hos de 10 % af deltagerne, der mener, at rigsdansk er de kongeliges dansk. I hvert fald findes der i undersøgelsen et vist overlap mellem dem, der beskriver rigsdansk som de kongeliges dansk, og dem, der mener at rigsdansk er en særlig form for 'pæn' og velartikuleret sprogbrug (12 %). Eksempelvis beskriver en deltager rigsdansk med: "som de 'pæne' taler i Matador". Flere beskriver også rigsdansk som værende formel tale. I figur 1 ses en oversigt over svarene på *hvad er rigsdansk?*

Figur 1: Oversigt over procentvis besvarelse af 'hvad opfatter du som rigsdansk?' inddelt i tematiske grupper.

Sammenholdes deltagerne beskrivelser af, hvad rigsdansk er, med deres svar på, hvorvidt de selv taler hhv. rigsdansk og/eller dialekt, er der et par overraskende uoverensstemmelser. Her findes fx en deltager, som mener, at rigsdansk er københavnsk, og som angiver sig selv som rigsdansktalende, uden at vedkommende hverken er opvokset i eller bosiddende i København (og formentlig derfor ikke

taler københavnsk). Samme diskrepans gør sig gældende hos en anden deltager, som både er opvokset i og bosiddende i København, mener københavnsk er rigsdansk, men ikke angiver sig selv som rigsdansktalende, på trods af at vedkommende med stor sandsynlighed faktisk taler københavnsk (og dermed lever op til sin egen definition af rigsdansk). Disse er eksempler, der peger i retning af, at deltagernes definition af rigsdansk ikke nødvendigvis behøver at have nogen sammenhæng med definitionen af eget sprogbrug.

Dog er der i undersøgelsen generelt en tendens til, at de, der beskriver sig selv som talere af rigsdansk, overvejende opfatter rigsdansk som et let forståeligt og relativt generisk dansk uden brug af dialektale træk. Mens de, der beskriver sig selv som talere af dialekt, opfatter rigsdansk som en specifik sproglig varietet; en særlig 'fin' og skriftsprogsnær udtale. Helt i overensstemmelse med Vannebos (2001: 121) udlægning om rigssprog som særligt skriftsprogsnært.

Noget kan altså tyde på, at deltagernes opfattelse af deres egen sprogbrug afhænger af, hvilke holdninger de har til hhv. dialekt og rigsdansk, snarere end det afhænger af, hvordan de selv taler. De, der ser sig selv som dialekttalende, opfatter rigsdansk som markeret sprogbrug, mens de, der ser sig selv som rigsdansktalende, snarere ser rigsdansk som en form for generisk, umarkeret sprogbrug uden stedsspecifik reference, dvs. en art 'paraply', det meste passer ind under. Det er kun 11 % af undersøgelsens deltagere, der definerer rigsdansk som geografisk betinget.

Hos de af deltagerne som svarer ja til både *taler du rigsdansk?* og *taler du dialekt?*, er der ikke umiddelbart nogen gennemgående fælles opfattelse af, hvad rigsdansk er. Deres beskrivelser af rigsdansk falder indenfor alle de tematiske svarkategorier. Det er dog interessant, at de af deltagerne som beskriver deres sprog som værende "tilnærmelsesvist rigsdansk" alle har svaret ja til at tale dialekt. Disse deltagere ser altså ikke rigsdansk som en specifik sproglig varietet, men behandler forholdet mellem dialekt og rigsdansk som grader på et spektrum.

I gennemgangen af deltagernes beskrivelse af, hvad rigsdansk er, kan man hurtigt få fornemmelsen af en cirkelslutning á la "rigsdansk er det, der ikke er dialekt", og "dialekt er det, der ikke er rigsdansk"; der er da også en klar overvægt af beskrivelser af rigsdansk som dansk

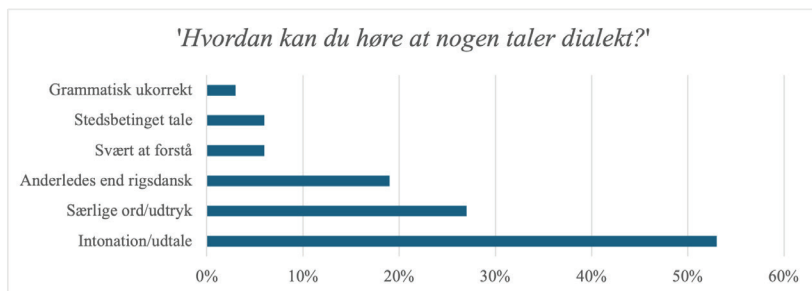
uden dialekt med hele 33 % af besvarelsene. Man kunne derfor være fristet til at antage, at det samme gør sig gældende i besvarelsene af spørgsmålet *hvordan kan du høre, at nogen taler dialekt?*

Hvad er dialekt?

Om dialekt og rigsdansk skal forstås som grader på et spektrum eller diametrale modsætninger, er svært at konkludere. Men når så stor en andel af undersøgelsens deltagere (33 %) beskriver rigsdansk som dansk uden dialekt, virker det oplagt at spørge, hvad de så mener dialekt er. Hos 19 % af deltagerne når undersøgelsen et dødvande med dialekt defineret som ”anderledes end rigsdansk”, men langt størstedelen af deltagerne beskriver dialekt som en sproglig varietet karakteriseret ved tilstedeværelse af særegne træk. Disse træk er i undersøgelsen opdelt i kategorierne: ’Særlige ord og udtryk’, ’Intonation og udtale’, ’Stedbetinget tale’, ’Grammatisk ukorrekt’ og ’Svært at forstå’. Her er den største svarkategori ’Udtale og intonation’ med hele 53 % af svarene, efterfulgt af ’Særlige ord og udtryk’ med 27 % af svarene. 18 % har svar i begge de to kategorier som fx ”Der er specielle ord, måder at udtale ord på” og ”De bruger ord som jeg ikke kender, [...] udtaler ord helt anderledes”. Modsat rigsdansk, som af deltagerne beskrives med et fravær af træk, beskrives dialekt altså som tilstedeværelse af træk, og er således noget nemmere at definere ud fra besvarelsene. At hele 80 % beskriver dialekt med tilstedeværelse af særlige udtryk, ord, udtale og intonationsmønstre kan dog desværre skyldes udformningen af spørgsmålet, nemlig *hvordan kan du høre at nogen taler dialekt?* fremfor *hvad opfatter du som dialekt?* Med denne formulering kan jeg have ledt deltagerne i retning af træk, der kan høres, fremfor en mere generel opfattelse af dialekt. En oversigt over deltagerens svar på spørgsmålet *hvordan kan du høre at nogen taler dialekt?* ses i figur 2.

Opfattelsens betydning

Det synes umiddelbart oplagt, at en deltagers beskrivelse af sig selv som hhv. dialekt- og/eller rigsdansktalende ville kunne påvirke vedkommendes opfattelse af, hvad rigsdansk er, men det har overraskende nok ikke været tilfældet i denne undersøgelse.

Figur 2: Oversigt over procentvis besvarelse af 'hvordan kan du høre at nogen taler dialekt?' inddelt i tematiske grupper.

Deltagernes svar varierer lige meget inden for de samme svarkategorier, uagtet hvordan de definerer deres egen sprogbrug. Til gengæld har undersøgelsen vist en lang række andre interessante sammenhænge. Fx havde jeg en forventning om, at de 22 %, der beskriver rigsdansk som noget, de kongelige taler, eller som et gammeldags, ultrakorrekt DR-sprog, alle ville beskrive dialekt som det modsatte, altså som grammatisk ukorrekt eller svært at forstå, men dette er ikke tilfældet. Denne gruppes svar på spørgsmålet *hvordan kan du høre, at nogen taler dialekt?* er lige så varierende som de resterende deltageres svar, dog med en lille overvægt i svargruppen 'Anderledes end mig'. De 3 % der beskriver dialekt som grammatisk ukorrekt, beskriver dog alle rigsdansk som 'kongeligt' eller 'særlig korrekt'.

Deltagernes beskrivelse af sig selv som hhv. rigsdansktalende eller dialekttalende kan dog have indflydelse på deres holdning til brug af dialekt. Spurgte til, hvorvidt brug af dialekt kan være forstyrrende for indholdet i et tv-program, mener flere af de rigsdansktalende, at dialekt er forstyrrende (8 ud af 65), end af de dialekttalende (1 ud af 35). Overordnet synes 13 % af deltagerne, at brug af dialekt i nogen grad er forstyrrende for programmets indhold.

I undersøgelsen er det hovedsageligt de deltagere, som markerer sig selv som talere af rigsdansk, der synes, at dialekt er svært at forstå, nemlig hele 40 %, mens det af de dialekttalende kun er 9 %. Det er dog interessant, at der umiddelbart intet sammenfald er mellem de deltagere, der synes, dialekt er svært at forstå, og de, der i deres definition af dialekt beskriver dialekt som værende 'svært at forstå'. Diskrepansen mellem de to svar kan måske være et udtryk

for, at en deltagers definition af dialekt er baseret på fordomme og formodninger, og ikke vedkommendes egne evner på området. Kun to af deltagerne både opfatter og definerer dialekt som svært at forstå. De samme to deltagere mener desuden, at der i høj grad bliver brugt dialekt i Danmark. En holdning, der kun deles af seks af undersøgelsens deltagere. En mulig forklaring kan være, at den manglende evne til at forstå dialekt gør de pågældende deltagere mere følsomme over for brug af dialekt, end det er tilfældet hos de, der ingen forståelsesproblemer har.

Overordnet set spiller evnen til at forstå dialekt dog ikke ind på, i hvor høj grad deltagerne mener, at der bliver talt dialekt i Danmark. Blandt de, der mener, at dialekt er svært at forstå, er svarfordelingen for spørgsmålet *i hvor høj grad mener du, at der tales dialekt i Danmark?* nogenlunde svarende til den generelle fordeling. Der er desuden tilsyneladende ingen sammenhæng mellem, hvordan dialekt beskrives, og i hvor høj grad deltageren mener, at dialekt bliver brugt. Ej heller med hvor i Danmark, deltagerne mener, der tales dialekt. Det samme gør sig gældende for rigsdansk. En deltagers beskrivelse af sig selv som værende rigsdansk- eller dialekttalende har således ikke haft den store indflydelse på deres opfattelse af og holdning til brugen af varieteterne.

Hvem taler hvad, hvor?

Som tidligere beskrevet, definerer 11 % af deltagerne rigsdansk som geografisk betinget. Nærmere bestemt sproget i Århus/Midtjylland (4 %) eller København (7 %). Jeg har tidligere påpeget, at de deltagere, som beskriver rigsdansk som københavnsk, ikke nødvendigvis selv er københavnere. Det samme gør sig gældende for de deltagere, der mener, at rigsdansk er sproget i Århus/Midtjylland. Det ville ellers være nærliggende at tro, at definitionen af rigsdansk som århusiansk/midtjysk kommer af, at hele 30 % af deltagerne kommer fra Midt- eller Østjylland. Særligt fordi tidligere undersøgelser har vist, at sprogbrugere ofte opfatter deres eget sprog som rigsdansk (Kristiansen 2009: 177). I undersøgelsen er det dog hovedsageligt deltagere fra andre egne end Midt-/Østjylland der definerer sproget i denne egn som rigsdansk.

Adspurgte *hvor tales dialekt?* findes en lignende tendens. Her scorer både København (77 %) og Århus/Midtjylland (76 %) lavere end de resterende områder (88-95 %). Sproget i disse områder ses altså generelt blandt deltagerne som mindre dialektpræget og dermed nærmere rigsdansk. At over en tredjedel af deltagerne peger på tilstedeværelse af dialekt i alle regioner, vidner dog om, at rigsdansk, ifølge deltagerne, ikke står så stærkt, som forskerne mener, eller har ment, heriblandt fx Kristiansen (2020: 32).

Konklusion

I denne artikel har jeg brugt tematisk analyse til at behandle resultaterne fra min sprogholdningsundersøgelse, som blev udsendt som spørgeskema i januar 2025. Spørgeskemaet modtog på to uger 113 svar med en stor spredning i både alder og geografisk tilhørsforhold. Hovedformålet var at undersøge de danske sprogbrugeres definition af og holdning til rigsdansk og dialekt, samt hvorvidt denne definition lader til at påvirke deres syn på brugen af varieteterne.

Resultaterne tyder på, at danskerne generelt har meget forskellige opfattelser af, hvad rigsdansk er, mens de er relativt enige om definitionen på dialekt – hvilket stemmer ganske godt overens med den gældende teori på området. Der synes blandt deltagerne at være lige så mange forskellige bud på, hvad rigsdansk er, som der er teorier, der understøtter dem. Både undersøgelsens deltagere og forskerne på området synes at være enige om, at rigsdansk er et dansk uden dialektale træk. Men om rigsdansk således er københavnsk, midtjysk, 'kongeligt', eller særligt 'fint' eller skriftsprogsnært, er der uenighed om. Derimod er deltagerne, ligesom forskerne, enige om, at dialekt defineres af tilstedeværelse af træk som intonation og udtale, eller brug af særlige ord og udtryk.

Overraskende nok synes deltagernes definition af hverken rigsdansk eller dialekt kun at have meget lidt at sige ift. deres syn på de to sprogformer. De deltagere der definerer dialekt som svært forståeligt, synes ikke generelt, at dialekt er svært at forstå, og de, der definerer rigsdansk som særligt korrekt, mener ikke nødvendigvis, at dialekt således er ukorrekt. Faktisk er der tilsyneladende ikke nogen sammenhæng mellem hvordan deltagerne definerer hhv. rigsdansk

og dialekt generelt, og hvordan de definerer deres egen sprogbrug. En deltagers svar på hvorvidt de selv taler rigsdansk og/eller dialekt hænger således ikke nødvendigvis sammen med, hvordan de definerer den pågældende varietet. Hvordan man definerer rigsdansk lader altså til at være et holdningsspørgsmål. Dette glæder jeg mig til at arbejde videre med i mit kommende speciale.

Litteratur

- Braun, Virginia & Victoria Clarke. 2022. *Thematic analysis: A practical guide*. London: SAGE Publications.
- Brink, L. & J. Lund. 1975. *Dansk Rigsmål. Lydudviklingen siden 1840 med særligt henblik på sociolekterne i København*. Bd. 2. København: Gyldendal.
- Bøegh, Kristoffer Friis, Inger Schoonderbeek Hansen & Mette-Marie Møller Svendsen. 2023. Perceptuel dialektologi og sproglig variation i Danmark: en århusiansk tegn-et-kort-undersøgelse. *Nordlyd* 47(2): 55-76.
- Den Danske Ordbog. *Dialekt* (Tilgængelig online: <https://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=dialekt>). København: Det Danske Sprog- og litteraturselskab.
- Hansen, Inger Schoonderbeek. 2022. Findes der en særlig jysk sprogidentitet? *Nydanske Sprogstudier NyS* 61: 73-125.
- Kristiansen, Tore. 2009. The macro-level social meanings of late-modern Danish accents. *Acta Linguistica Hafniensia* 41: 167-192.
- Kristiansen, T. 2020. Sprogets væsen og det gode sprogsamfund – som jeg har set det. *Danske Talesprog* 20: 7-32.
- Ladegaard, H.J. 1999. Dansk rigsmål i et socialpsykologisk perspektiv: en diskussion og empirisk analyse af rigsmålsbegrebet. *RASK* 11: 3-43.
- Monka, Malene & Inge Lise Pedersen. 2019. Dialekterne under afvikling siden ca. 1950. I Georg Stubkjær Adamsen (red.), *Dialekter i rigt mål*. Modersmålselskabet: 69-89.
- Pedersen, Inge Lise. 2019. Hovedtrækkene i de danske dialekter frem til 1950. I Georg Stubkjær Adamsen (red.), *Dialekter i rigt mål*. Modersmålselskabet: 25-67.
- Vannebo, Kjell Ivar. 2001. Om begrepe ne språklig standard og språklig standardisering. *Sprog i Norden* 1: 119-128.
- Zinckernagel, Peter. 2002. DR Dialekt: Et personligt synspunkt fra en chef i DR. I *Dialekter: sidste ud kald? Modersmål-Selskabets årbog 2002*: 95-99. Modersmål-Selskabet: C. A. Reitzel.

Frøwe, frøwe, kom her og køw!

– Anmeldelse af *Bondsk i København*

Inger Schoonderbeek Hansen

Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning, Aarhus Universitet

Traditionelt set interesserer dialektologien sig for sproget på landet, det vil sige det sprog landbefolkningen brugte og der både lydligt, grammatisk og ordforrådsmæssigt var væsentligt forskelligt fra sproget i byerne, og dermed fra sproget i hovedstaden. Sproget i byerne er derfor relativt dårligt belyst i de omfangsrige dialektsamlinger Danmark huser. Det blev dømt som ikke-genuin dialekt, og det var i høj grad med til at sætte skub i dialektnivelleringen (Pedersen 2003, Arboe 2012). Byboer har imidlertid i høj grad været udsat for omegnens dialekter på byens torve og i gaderne, for landbefolkningen solgte deres varer der hvor folk var flest.

Hvordan sproget, eller måske rettere sprogene, i en storby som København har lydt, og hvilke lydlige rum og fællesskaber de skabte, har været undersøgt i det tværfaglige forsknings- og formidlingsprojekt *Lyden af hovedstaden*, finansieret af Velux Fondens Museumssatsning 2019-2024; projektet havde deltagere fra Københavns Universitet, Nationalmuseet, Moesgaard Museum og Københavns Museum. Forskerne fik bl.a. syn for sagn for at sprog og samfund hænger uløseligt sammen: Da salg af fisk og grønt på Københavns torve blev afviklet, forsvandt Skovshoveds- og Amagerkonernes dialekter. Kvinderne repræsenterede forskellige lokale identiteter gennem deres sprog, deres klædedragter og de varer de solgte, som henholdsvis barske, skældende fiskesælgere og venlige grøntsagssælgere. Fælles for dem var imidlertid at de gennem deres specifikke fysiske og lydlige fremtoning brandede deres respektive varer.

Projektet har resulteret i en række interessante publikationer og andre formidlingsprodukter, heriblandt en virkelig lækkerbissen af en publikation: *Bondsk i København*, skrevet af sociolingvist Pia Quist og sproghistoriker Bjarne Simmelkjær Sandgaard Hansen. Bogen udkom tidligere i år på Gads Forlag. Bogen beskriver nogle af de sprog der lød på Københavns torve, stræder og gader, nemlig omegnsdialekterne fra Skovshoved og Amager. Disse dialekters sprog- og kulturhistorie beskrives på bogens 143 smukt illustrerede sider med fotografier, billeder, kort, faktabokse og konkrete eksempler fra det omfangsrige kildemateriale der har ligget til grund for studierne, flot formgivet af forlaget og Narayana Press. Alt i alt en bog der er spækket med sprog- og kulturhistoriske oplysninger, og som for alvor bringer liv i et ellers relativt utilgængeligt arkivmateriale.

Forskningsformidling på højt plan

I *Bondsk i København* beskriver forfatterne et af forskningsprojektets spørgsmål, nemlig ”hvordan og hvorfor skovserne og amagerbønderne bevarede deres dialekter så længe” (s. 22), dvs. til trods for at dialekterne generelt var på retur i hele Danmark, og at torvehandlen blev udfaset. Forfatterne argumenterer for at de ”er [...] nødt til *både* at undersøge dialekternes sproglige særtræk, sproghistoriske udvikling og status og funktion i relation til skovserne og amagerbøndernes dagligliv.” (s. 22, forfatternes kursivering). Kort og godt: Bogen fremstiller ”skovserne og amagerbøndernes sprog- og kulturhistorie” (s. 22).

Bogens målgruppe er ”alle med interesse for Københavns historie og/eller med interesse for sprog og dialekter” (s. 7). Mange af læsernes sanser bliver så også stærkt forkælede, for bogen har et væld af flotte (mestendels) sort-hvide fotografier fra omkring 1900, samt billeder af farverige malerier og porcelænsfigurer der (især) viser Skovshovedkonerne og Amagerkonerne der sælger fisk og grøntsager inde i København. Rundt om i bogen er der QR-koder der fører læseren hen til Københavns Universitets Center for Dialektforsknings båndsamling hvor læserne kan tage et lille afbræk fra teksten og høre lydbidder af skovshoved- eller amagerdialekterne. Det er virkelig fristende at lade bogen ligge et stykke tid og høre lydklippene fra det interaktive kort der popper op! Andre steder fører QR-koder til

Frøwe, frøwe, kom her og køw!

forlagets hjemmeside hvor en ganske lille bid fra en optagelse er gjort tilgængelig, blot for at høre en helt specifik udtale, ordkonstruktion el.lign. Sikke et arbejde at finde de klip frem!

Bogens overordnede struktur er enkel og veldisponeret. I det første af to indledende kapitler beskriver forfatterne det danske sprogsamfunds udvikling fra heterogent samfund med et væld af dialekter til et mere homogent samfund hvor alle taler (i det store og hele) ens, nemlig standarddansk. Læserne får præsenteret nogle af de centrale betegnelser sprogforskerne anvender, ligesom bogens brug af lydskrift forklares. Mere om det senere. Det andet indledende kapitel er en kort redegørelse for hvilke sprog man har kunnet høre i København før i tiden; det er her skovserkonerne og amagerkonerne bliver introduceret.

En skovserkone. Billede fra *Bondsk i København*.

To separate kapitler beskriver bogens sites, Skovshoved og Amager, nærmere bestemt Store Magleby og Dragør. Kapitlerne er bygget ens op: Efter en beskrivelse af stedernes geografi, historie og livsgrundlag, følger en grundig beskrivelse af stedernes respektive

dialekter. Mens kapitlernes sproglige beskrivelse er så detaljeret at en læser uden sproglige forudsætninger nemt kan hægtes af (omvendt: for en dialektforsker som mig er det ren lir!), giver kapitlernes første afsnit et virkelig godt indblik i stedernes kulturhistorie der, sammen med de flotte fotografier, inddrager både hvad folk levede af, hvilke klædedragter de bar, og hvilken position de havde inde i København.

Skovserkonerne holdt til på Gammel Strand, fisketorv siden 1700-tallet, og de havde et noget blakket ry som nok skyldtes den let fordærvelige, lugtende vare de solgte (tænk en varm sommerdag inde i København og fisk der stak op af skovserkonernes kurve, som de bar på ryggen, uden is eller noget!). Skovserkonerne råbte, bandede og svovlede, og da jeg læste afsnittet, kom jeg straks til at tænke på det nederlandske ord *viswif* der bruges om en 'kæmpe, vulgær kvinde med skinger stemme'; på dansk er der et lignende begreb, *rejekælling*. Konerne havde ansvaret for at sælge fisk inde i København, men de reparerede også garnene, som hele familien hjalp med til. Et stærkt fællesskab men et hårdt liv og ringe kår nord for København.

Bing & Grøndahl, strikkende Amagerpige (privatfoto).

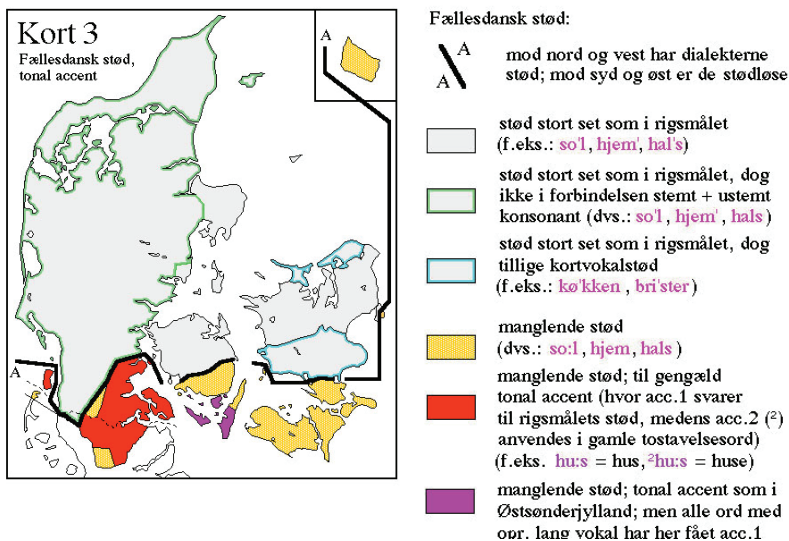
Amagerkonernes position som torvehandlere inde i København var ennogetanden, og muligvis skyldtes deres position amagerhollændernes succes som torvehandlere, skriver forfatterne. Ligesom fiskerlivet i

Skovshoved bestod dagligdagen ude på Amager af hårdt arbejde til alle i familien med at dyrke markerne med mange forskellige slags grøntsager (introduceret af hollænderne) og blomster. Varenes gode kvalitet gav pote på grønttorvet og blomstermarkedet på Amagertorv (deraf navnet) og Højbro Plads hvor amagerkonerne solgte dem. De ”triveligste Amagerkoner” (s. 30, citat fra den københavnske avis *Aftenbladet* 27. oktober 1920) var knap så højtråbende, deres varer var farvestrålende (og knap så ildelugtende), og de var mere velstillede end skovserkonerne. Amagerkonerne var ikke alle af hollandsk afstamning, men det blev en vigtig del af deres brand.

[sgɔws'ho·ð] – ['a.ma']

Forfatternes beskrivelser af skovserkonernes og amagerkonernes sprog baserer sig på både skriftlige kilder og lydoptagelser, først og fremmest indsamlet af Center for Dialektforskning på Københavns Universitet (s. 21). Lydoptagelserne stammer fra 1970'erne og 1980'erne og er med personer der er født i slutningen af 1800-tallet, dvs. de var gamle på optagetidspunktet. Materialet viser lidt forskellige informationer om de to steder: Der er skrevet relativt meget om skovshoveddialekten (konerne gjorde sig jo bemærket med deres støjende adfærd!), men relativt lidt om amagerdialekten, udover at den var særpræget. Derimod kommer den traditionelle amagerdialekt tydeligt frem i optagelserne, mens folk i Skovshoved allerede på optagetidspunktet talte mere og mere københavnsk.

De respektive dialekter beskrives meget systematisk og grundigt, sådan som vi kender det fra dialektologien og variationslingvistikken. Det er et sprogligt puslespil hvor de forskellige egnesspecifikke træk der lå langt fra standarddansk, gennemgås ét for ét; virkelig udfoldet og meget minutiøst formidlet. Således er begge dialekter bl.a. karakteriseret ved at have en række øresundstræk, og her er det især den noget 'syngende' intonation der umiddelbart blev opfattet som skånsk eller bornholmsk, om ikke andet som 'fremmed' på torvene i indre København. Amagerdialekten mangler desuden stød (se kort 3: fællesdansk stød), mens skovshoveddialekten havde stød som i sjællandsk.

Kort 3 fra *Lyt til danske dialekter: Fællesdansk stød*. Kilde: Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning. <https://jysk.au.dk/samlinger/baandsamling/dialektproever>

Et sjællandsk træk begge dialekter har tilfælles, er at t'et udtaltes affrikeret, dvs. talordet *to* lød snarere som *tso*. Begge dialekter havde også en række grammatiske træk tilfælles der afveg fra standarddansk, men som eksisterede længere tilbage i dansk sproghistorie. Således kunne både skovserkonerne og amagerkonerne sige *han* for *ham*, fx *nu taftte han han sgu* for 'nu tabte han ham sgu' (s. 110). Bare for at nævne nogle ganske få træk.

Begge dialekter har det til fælles at de forsvinder, eller praktisk talt er forsvundet; det er bare sket i hver sit tempo. For mens skovshoveddialekten allerede var forsvundet omkring 1900, i takt med fiskerlejets ophør og dermed også ophævelsen af de tætte sociale fællesskaber, er der optagelser fra 1980'erne med udpræget amagerdialekt, måske fordi de tætte (familie)fællesskaber (såkaldte *close-knit networks*, jf. Milroy 2004) i Store Magleby og Dragør længe forblev intakte.

Forfatterne bruger bogen igennem det danske lydskriftsystem

Dania i stedet for det internationale lydskriftssystem IPA da ”de fleste af lydskrifttegn[ene] er [...] umiddelbart genkendelige, men ikke alle” (s. 14). Og til trods for at de i bogens introducerende kapitel gør omhyggeligt rede for systemet (s. 14-15 og 17), kræver det virkelig sit af læseren med interesse for Københavns historie og sprog at følge med i de sproglige beskrivelser (måske derfor markeringen ”og/eller” fra begyndelsen?). Forfatterne bruger både lydtegn og lingvistisk terminologi til at beskrive hvordan de to dialekter lød, fx ”en særlig intonation med højere tone på den trykssvage efterstavelse end på den trykstærke stavelse” (s. 57), ”fremskyndningen af a foran r” (s. 105), ”oprindeligt langt eller sekundært forlænget a foran r” (s. 102) etc. Forfatterne er gode til at eksemplificere, men det er med tungen lige i munden for den almindelige læser. Selv for en sprogkyndig læser kan afsnittene virke lidt tunge, og det kan være vanskeligt at læse transskriptionerne, især da layoutet for Dania afviger fra det kendte, fx er der ingen forskel på trykstreg og stød. At bogens enkelte afsnit ovenikøbet er gengivet i forlagets Dania-version, og der bl.a. er gået lidt amok med de hævdede streger, fx [ˈsbrāwˈæðs ˈmæn̥ə ˈsdæmj], er så måske også lidt overdrevent, men det kan layoutere jo nogle gange være.

Overordnet bedømmelse

Alt i alt er *Bondsk i København* er en virkelig flot bog der er et produkt af et interessant og relevant forskningsprojekt, *Lyden af hovedstaden*. Det kribler lidt i fingrene med at dykke ned i arkiverne og se om et lignende materiale i Århus ligger og har forputtet sig. Lidt véd vi om byen og de sprog der taltes i den (fx gennem Anker Jensens beskrivelse af sproget i Åby sogn og at konerne drog ind til Århus for at sælge grønt, se Bøegh et al. 2022), men både forskningsprojektet og bogen er i høj grad fagligt inspirerende. For beskrivelser af steders sprog og kulturhistorie (som to sider af samme mønt) sådan som det fremgår af *Bondsk i København*, er nødvendige for at vi gennem vores forhistorie(r) bedre forstår os selv.

Pia Quist og Bjarne Simmelkjær Sandgaard Hansen. 2025. Bondsk i København. København: Gads Forlag. Udgivet med støtte fra Velux Fonden og Ulla og Børge Andersens Fond for Sprogvidenskabelig Forskning.

Litteratur

- Arboe, T. 2012. Dialekter og standardsprog: synspunkter og undersøgelser siden 1960. *Ord & Sag* 32: 18-34. <https://doi.org/10.7146/ordogsag.v32.150474>.
- Bøegh, Kristoffer Friis, Bakker, Peter, Schoonderbeek Hansen, Inger, & Levisen, Carsten. 2022. The beginning of quantitative sociolinguistics in the nineteenth century: The Dane Anker Jensen (1878–1937) and his pioneering study “The linguistic situation in the parish of Aaby, Aarhus County” (1898). *Historiographia Linguistica*, 49(2-3): 336-354. <https://doi.org/10.1075/hl.00114.boe>.
- Milroy, Lesley. 2004. Social Networks. I J. K. Chambers, P. Trudgill og N. Schilling-Estes (eds.) *The Handbook of Language Variation and Change*: 549-572. <https://doi.org/10.1002/9780470756591.ch22>
- Pedersen, Inge Lise. 2003. Traditional dialects of Danish and the de-dialectalization 1900-2000. *International Journal of the Sociology of Language*: 9-28.
- Quist, Pia. 2021. Frøuwerne på torvet. Hvordan Amager- og Skovshoved-dialekterne forblev in business i København. *Danske Talesprog* 21: 87-110. <https://tidsskrift.dk/dansketalesprog/article/view/140949>.
- Simmelkjær Sandgaard Hansen, Bjarne. 2021. Skovshoveddialekten: en lingvistisk beskrivelse. *Danske Talesprog* 21: 57-86. <https://tidsskrift.dk/dansketalesprog/article/view/140948>.
- Simmelkjær Sandgaard Hansen, Bjarne. 2021. Omegnsdialekterne i de københavnske lyduniverser 1600-1950. I Yonatan Goldshtein, Inger Schoonderbeek Hansen & Tina Thode Hougaard (red.), *18. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*. Århus: Nordisk: 173-188.

Yderligere materiale

Projektets hjemmeside: <https://lydenafhovedstaden.ku.dk/> giver bl.a. adgang til projektets podcastserie, herunder afsnittet “Lyden af København: Forsvundne stemmer”:
<https://lydenafkbh.podbean.com/e/lyden-af-k%c3%b8benhavn-forsvundne-stemmer/>

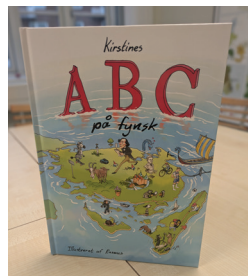
Særudstilling på Københavns Museum frem til 4. januar: <https://cphmuseum.kk.dk/besoeg-os/aktuelle-udstillinger/saerudstilling-lyden-af-koebenhavn>

Bogens historiske pendant er projektleder og museumsleder på Københavns Museum Jakob Ingemann Parbys bog *Lyden af hovedstaden – Støj, nerver og naboer i 1800-tallet*, som ligeledes er udgivet på Gads Forlag tidligere i år.

Artiklen er en let bearbejdet udgave af et indlæg oprindeligt udgivet den 31.10.2025 på Lingoblog.dk.

Kirstines ABC på fynsk **– alfabetrim for enhver fynbo**

Redaktionen

I maj 2025 udkom børnebogen *Kirstines ABC på fynsk*. Udgivelsen er andet skud på stammen i Modersmål-Selskabets serie af ABC'er på dialekt, som startede med *Michaels ABC på wæjlbomål* i 2024 (en dialekt-pendant til *Halfdans ABC* fra 1967). Bogen indeholder illustrationer og alfabetrim på fynsk.

Alfabetrimene bringer læseren rundt på Fyn, til lokationer som bl.a. Assens, Bogense og Å. Udvalgte bogstavrim ledsages af musik af den fynske musiker Signe Barsøe Sørensen, hvor noderne findes bagerst i bogen, og man kan også prøve kræfter med en fynsk krydsogtvær. Der er også en hjælpsom ordliste, hvis man bliver i tvivl om hvad *leifi* og *klotter* betyder.

Forfatter Kirstine Boas er ph.d.-stipendiat ved Aarhus Universitet, hvor hun forsker i sproglig variation med særligt fokus på unges sprogbrug på Fyn. Læs mere om udgivelsen på [Modersmål-Selskabets hjemmeside](#). Man kan også læse Michael Brixholms anmeldelse af udgivelsen på [Lingoblog](#).

Fra arkiverne

Æ balsko

Oversættelse af Kirsten Lyshøj

Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning, Aarhus Universitet

Sigfred Andresen, Læk sogn i Sydslesvig, har sendt følgende beretning:

Jens vå slimm karle. No skuld det væh. Han haj spar sammel i di månede, hvo di haj haj di ny pæhng – æ D-mark, å no haj han nok. Han viil ha sko – ny sko. Øve ve æ skoste viil han søgh sæ nave righthe køhn ue, det skuld væh balsko.

Ska æ injt taj mæ dæ, lille Jens? Æ ska ællyvl te kræmes, haj sin moe sø. Men nej, Jens viil sjell.

No haj sin moe åltins bestimmt, hva sko han skuld ha, men det giist han injt mée vætøve. Vå han injt gammel nok te sjell å køhf sko? – jenåtyv, snar toåtyv år, haj væt soldåt å olt det dæh, han vå danjne patbarn mée.

Æ frede ætte, te han haj fåt løn, tav han fri en stunjstid før helavten, drav sæ om i synjdesty å køe øve te æ skoste. No skuld det væh. Lav

Balskoene

Jens var slemt kæphøj. Nu skulle det være. Han havde sparet sammen i de måneder, hvor de havde haft de nye penge – d-marken, og nu havde han nok. Han ville have sko – nye sko. Øvre hos skomageren ville han udsøge sig nogle rigtig kønne, det skulle være balsko.

Skal jeg ikke tage med dig, lille Jens? Jeg skal alligevel til købmand, havde hans mor sagt. Men nej, Jens ville selv.

Nu havde hans mor altid bestemt, hvilke sko han skulle have, men det havde han ikke lyst til mere. Var han ikke gammel nok til selv at købe sko? – enogtyve, snart toogtyve år, havde været soldat og alt det der, han var da ikke noget pattebarn mere.

Fredagen efter at han havde fået løn, tog han fri en times tid før fyraften, klædte sig om i søndagstøj og kørte over til skomageren. Nu skulle det være.

han så vå i æ låden, vå han injt så karle mée, få den pigh dæh vå jo hel ny. Han haj aljle se hind før.

Dav, sø han, æ skuld ha et pa ny sko.

Ja, sø hun å smil. Hva ska det væh få nave?

Han vå blevn helt fålegen å stav å fingerée ve sin kasket. – Balsko!

Så skal di nok væh sort, mén hun å gik hen te æ hylde mæ sko. Han føllert mæ.

Hva numme hæ do?

Treåfétigh – fieåfétigh, sø han. Han viil injt ha dem så stoe – enle haj han nok femåfétigh.

Hun haj se sin førr, kégh no åh ham å såh née åh æ førr ægen, men sø injt nave. Han keégh åh di sko, hun viist ham Den jen pa vå flot – mæ injddrevn muste – å smal vå di. Dem viil han prøv. Hun hjulp ham, å han fik æ foe née i æ sko. Hun spue, om den injt vå lidt snæve?

Lidt stram nok, mén han, æ vil å gern prøv den anj.

Klemme di slenjt øve æ tæe? Hun tråt mæ æ tommeltot dæh, hvo æ stoetæ hæ sin plads.

Nej, det gæh. Hvo såh æ førr køhn små ue i di sko. Å lidt gie di dem da å nok ue, vinjne en gæh i dem?

Da han så var i butikken, var han ikke så kæphøj mere, for den pige dér var jo helt ny. Han havde aldrig set hende før.

Goddag, sagde han, jeg skulle have et par nye sko.

Ja, sagde hun og smilede. Hvad skal det være for nogle?

Han var blevet helt forlegen og stod og fingerede ved sin kasket. – Balsko!

Så skal de nok være sorte, mente hun og gik hen til hylden med sko. Han fulgte med.

Hvad nummer har du?

Treogfyrre – fireogfyrre, sagde han. Han ville ikke have dem så store – egentlig havde han nok femogfyrre.

Hun havde set hans fødder, kiggede nu på ham og så ned på fødderne igen, men sagde ikke noget. Han kiggede på de sko, hun viste ham. Det ene par var flotte – med inddrevet mønster – og smalle var de. Dem ville han prøve. Hun hjalp ham, og han fik foden ned i skoene. Hun spurgte, om den ikke var lidt snæver?

Nok lidt stram, mente han, jeg vil også gerne prøve den anden.

Klemmer de slet ikke over tærne? Hun trykkede med tommeltotten der, hvor storetåen har sin plads.

Nej, det går. Hvor så fødderne fine små ud i de sko. Og lidt vider de sig da også nok ud, når man går i dem?

Ja, lidt, sagde hun. Hun kiggede på ham, næsten som med et lidt forlegent

Ja, lidt, sø hun. Hun kégh åh ham, snar som mæ et lidt fálégghen smil. Ska det så væh dem, enjde ---?

Ja, la kuns, sø han, å så pakket hun dem injd, å han betahl å gik mæ sin ny sko – glaj å tefrejs. Han viil ha dem åh, vinjne di skuld te bal øve i Stajm kro, å det skuld di æ hele flok åh synjde. Anna viil å mæ, haj hun sø.

Nå, fik do køjt sko? – spu sin moe, lav han kom hjem. Han viist hind æ sko, å hun tot te di såh køhn ue – men æ di injt lidt smal?

Nej, sø han lidt kort å gik injt i sit kamme.

Synjde avten fik han ren sokke åh, di tynjest han haj, å så skubbet han æ førr née i æ sko. Han vå i slips å krav å natyrle å den ny antogh; vinje en gik te bal, skuld en væh ornle i æ ty.

Di anjne kom fåbi å hinjt ham ah, å så gik æ hele flok di fie-fem kilomete te Stajm kro. Di snakket å sung unjnevejs å haj en masse spåhs. Jens tænjt engång æmell åh sin sko, få di fåtohl ham, te di vå ny å skuld blokkes ue ve å brughes. Men da Anna haj hæn j sæ i sin arm, glemt han dem – å di nåhj æ kro.

smil. Skal det så være dem, eller ---?

Ja, lad os bare, sagde han, og så pakkede hun dem ind, og han betalte og gik med sine nye sko – glad og tilfreds. Han ville have dem på, når de skulle til bal øvre i Stadum kro, og det skulle de hele flokken på søndag. Anna ville også med, havde hun sagt.

Nå, fik du købt sko? – spurgte hans mor, da han kom hjem. Han viste hende skoene, og hun syntes at de så fine ud – men er de ikke lidt smalle?

Nej, sagde han lidt kort og gik ind i sit kammer.

Søndag aften fik han rene sokker på, de tyndeste han havde, og så skubbede han fødderne ned i skoene. Han havde slips og løs krave på og naturligvis også det nye sæt tøj; når man gik til bal, skulle man være ordentlig i tøjet.

De andre kom forbi og hentede ham, og så gik hele flokken de fire-fem kilometer til Stadum kro. De snakkede og sang undervejs og havde en masse sjov. Jens tænkte en gang imellen på sine sko, for de fortalte ham, at de var nye og skulle blokkes ud ved at bruges. Men da Anna havde hængt sig i hans arm, glemte han dem – og de nåede kroen.

I salen var der mange. Det så ud, som om den var helt fuld, men ind kom de da, og de fik en plads på bænken i hjørnet. Og så gik det rundt. De havde

I æ såhl vå dæh manne. Det såh ue, som om den vå helt fuld, men injd kom di da, å di fik en plads åh æ bæk i æ hjørn. Å så gik det runjt. Di haj gång i æ førr, vinjne di vå te bal. Det vå viss kun en tre-fie gång, di haj såt øve. Mést haj han danjset mæ Anna. Di haj funjnen æ takt.

Henah æ klok tre gik det ætte hjemmen – å fem kilomete æ en lång vej, vinjne en hæ danjset en hel nat i sko, dæh æ kort å smal. Anna haj rightenok bevunjnert sin ny sko, men det blev æ tryk jo injt minje ah.

Di mést a æ flok holdt sammel ænohn, så di kom sneje et styk vej. De gik mæ ænahn i æ arm å spært æ hele vej – å di sung – å Jens glemte sin sko. Kun vinjne han kom te å sæt æ foe åh en sten, gøe det vé i æ førr, dæh såt varm å stram i æ sko.

Da di gik øve æ bro, dæh vå øve æ Brebæk, fik Jens en go ide. Han tebagh øve æ bro. Anna kunj injt fåstå, hva dæh no passée. Han smøgh æ bavsben op, gik née fra æ bro å vajt mæ sko å hoos ægimmel æ vanjd.

Hvofå gø do det? – Anna kunj injt begriif, hva det skuld væh godt få.

gang i fødderne, når de var til bal. Det var vist kun en tre-fire gange, de havde siddet over. Mest havde han danset med Anna. De havde fundet takten.

Henad klokken tre gik det hjemad – og fem kilometer er en lang vej, når man har danset en hel nat i sko, der er korte og smalle. Anna havde rigtignok beundret hans nye sko, men det blev trykket jo ikke mindre af.

De fleste af flokken holdt sammen endnu, så de kom hurtigt et stykke vej. De gik arm i arm med hinanden og spærrede hele vejen – og de sang – og Jens glemte sine sko. Kun når han kom til at sætte foden på en sten, gjorde det ondt i fødderne, der sad varme og stramme i skoene.

Da de gik over broen, der var over Bredbækken, fik Jens en god ide. Han gik tilbage over broen. Anna kunne ikke forstå, hvad der nu skete. Han smøgede buksebenene op, gik ned fra broen og vadede med sko og sokker igennem vandet.

Hvorfor gør du det? – Anna kunne ikke begribe, hvad det skulle være godt for.

Jeg ville bare gøre mine sko våde, så vider de sig bedre ud, sådan noget nyt kram, sagde han, da han kom op igen. De strammer lidt, de her nye sko.

Nå, derfor. Men kom nu. De andre er allerede langt (væk).

Æ viil bar gøe min sko våh, så vie di sæ bæh ue, sorn nave ny krahm, sø han, da han kom op ægen. Di stramme lidt, de hæh ny sko.

Nå, dæhfå. Men kom no. Di anjne æ åt lånjt.

Jens kégh åh Anna, lø æ arm om æ liv åh hind å så masjée di astaj. Hun klemte å æ arm om ham. Di sø injt nave, men få hvæ trin, han gøe, snakket æ sko, – di sjasket i vanjd. Men unjnevejs mæ Anna hjem, haj han helt glemt æ sko. Hun vå no en søde pigh.

Lav han bagætte gik åjen den kilometes vej hjem, begynjt di mée å mée å snak, få sin førr gøe vé. Åh hossokke tav han det siist styk vej. Han list injd åh sit kamme, kégh åh di ny sko, rist lidt ærghle åh æ hoj å såt dem injd i æ hjørn åh æ skaf. – Di sko viil han injt mée ha åh te bal, tænjt han, da han lø unjne æ dyn å haj put æ førr ue te kølen. Den hannel haj han nok injne grunj te å væh karle øve.

Jens kiggede på Anna, lagde armen om livet på hende og så marcherede de afsted. Hun klemte også armen om ham. De sagde ikke noget. men for hvert trin, han tog, snakkede skoene, – de sjaskede i vand. Men undervejs med Anna hjem, havde han helt glemt skoene. Hun var nu en sød pige.

Da han bagefter gik alene den kilometers vej hjem, begyndte de mere og mere at snakke, for hans fødder gjorde ondt. På strømpesokker tog han det sidste stykke vej. Han listede ind på sit kammer, kiggede på de nye sko, rystede lidt ærgerlig på hovedet og satte dem ind i hjørnet af skabet. – De sko ville han ikke mere have på til bal, tænkte han, da han lå under dynen og havde stukket fødderne ud til køling. Den handel havde han nok ingen grund til at være kæphøj over.

Æ balsko: Lidt om Sigfred Andresen og hans dialekt

Viggo Sørensen

Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning, Aarhus Universitet

Sigfred Andresen (1925-1993) blev født i Læk (ca. 15 km syd for den dansk/tyske grænse) af forældre, som efter afstemningen i 1920 tilhørte det danske mindretal i Sydslesvig. Efter svendeprøve som smed 1942 og tysk soldatertjeneste på Østfronten 1943-45 læste han til lærer på seminariet i Tønder og fungerede derpå som lærer ved det danske mindretals skoler (fra 1959 som leder af privatskolen i Bredsted) indtil sin pensionering i 1988.

S.A. var en fremtrædende personlighed i det danske mindretals kulturliv: som foredragsholder, som lokalforfatter (først og fremmest med novellesamlingerne *Æ gahmands bænk* (1976) og *Jørn Bommands enghø* (1986)) og som forfatter til lokale teaterstykker. Den optrykte novelle *Æ balsko* blev bragt i *Sprogforeningens Almanak* 1989.

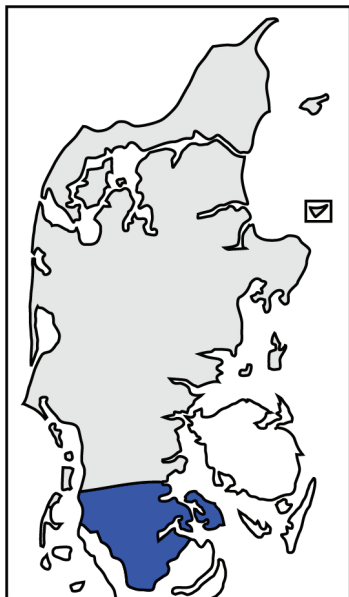
Jysk Ordbog har i årene 1975-1989 draget nytte af S.A.s kendskab til den sydligst bevarede jyske dialekt; han nåede at besvare ikke mindre end 45 af ordbogens spørgelister.

De fleste læsere vil straks se, at dialekten er jysk: foranstillet bestemt artikel (*æ sko* = skoene), fast apokope (dvs. bortfald af tryksvagt slut-e: *køhf* = købe). Mange vil også have bemærket indlånte tyske (eller rettere: plattyske) ord som *skoste*, *låden*, *fétigh*, *antogh*, *sneje* (= skomager, forretning, fyrre, sæt tøj, hurtigt), hvis forekomst jo peger sydpå. Så stedfæstelsen til sydslesvigske Brede kommer næppe som den store overraskelse.

Sydlig er også de to sproglige træk, som vil volde (eller have voldt) læseren størst problemer – begge af leksikalsk karakter:

(1) ”Jeg skal alligevel ud at handle”, *haj sin moe sø*. Modsat rigssproget har jysk jo normalt ikke et særlig refleksivt pronomen i 3. person; i det meste af Jylland bruges den almindelige genitiv (han tog hans hat og gik hans vej), men her i teksten er det tilsyneladende

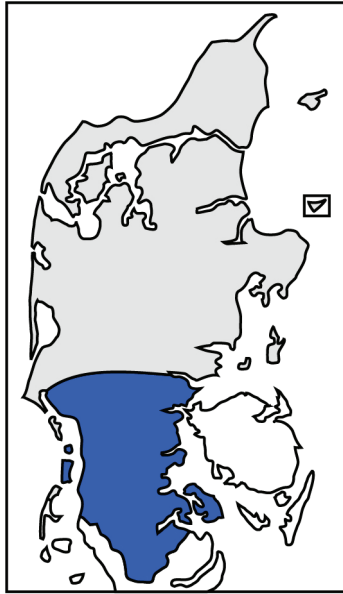
refleksiv-formen *sin*, der har taget magten fra *hans*. Det er nu kun tilsyneladende, for *sin* er i virkeligheden ikke et refleksiv, men den almindelige genitiv-form (blot indlånt fra nedertysk *sen*, svarende til højtysk *sein*); i hunkøn hedder det tilsvarende *hender* (= hendes), både refleksivt og som almindelig genitiv (i dette tilfælde ikke med lån fra det nedertyske *er*, jf. højtysk *ihr*). Det sydsønderjyske område, hvor ”hans” hedder *sin*, er vist på kort 1.

Kort 1. *sin* = hans. Udbredelsesområdet er markeret med blå.

(2) Moderen tilbyder sin hjælp, men det *giist han injt ... vætøve*. Modalverbet *gide* styrer i denne dialekt participium af hovedverbet – ganske som det i middelalderen i al dansk hed: det gider jeg ikke gjort (= gøre). Senere gik man over til at bruge infinitiv af hovedverbet, men i meget jysk (og her i teksten) er participium bevaret: *vætøve*. Sidstnævnte sære ord er en såkaldt idiomatisering: en sammensmeltning af to ord, som sprogbrugeren ikke længere kan holde klart ude fra hinanden, men som tilsammen har en klar betydning. I ældre dansk var man over noget, når man havde lyst til det, orkede det el. lign.; og denne betydning (som jo ligger tæt på hjælpeverbet *gide*) er bevaret her i

teksten. Det syd- og sønderjyske område, hvor *vætøve* (evt. *vænøve*) bruges, er vist på kort 2.

Kort 2. *vænøve*, *vætøve*. Udbredelsesområdet er markeret med blå.

Spørg ”Skautrup”

Redaktionen

Nysgerrige herningensere

Redaktionen på Jysk Ordbog har modtaget følgende forespørgsel:

”Kære Jysk Ordbog!

Da jeg var barn i 50’erne, tilbragte jeg alle mine ferier hos min mormor i Over Feldborg 30 km nord for Herning, og erindrer stadig mange jyske ord.

Nogle er jo sværere at gennemskue etymologisk, og jeg undrer mig særlig over ét ord, nemlig *nøvder*. Jeg ved jo ikke, hvordan jeg skal stave dette ord, men det betyder noget i retning af ’uskyldigt fræk, pjattet, sjov’. Kunne I hjælpe mig med at udrede dette ord?

Med venlig hilsen og på forhånd tak!”

Svar fra Viggo Sørensen:

”Kære læser

Bag den gengivne udtale ”nøvder” skjuler sig ordet *nøvtet*. Dette adjektiv betyder ”nysgerrig” og er den dominerende gamle dialektglose herfor i et vest- og sydjysk område, der kort kan afgrænses sådan: sydvest for en linje Thyborøn–Viborg–Silkeborg–Horsens og nord for en linje Ribe–Kolding; men er også (sjældnere) indberettet fra Thy, Salling. Skive-egnen og Odder-egnen.

Ordet er en -et-afledning til dialektverbet *at nøvte* = ’snuse omkring, opspore’ (og det der snuses efter ligger i førstestavelen: *nøv-*, en gammel sideform til *ny*, altså: man opsporer nysgerrigt nyheder).

Det er jo en positiv egenskab at være nysgerrig og på udsigt efter evt. nyt, men ordet ses i Jysk Ordbogs kilder meget ofte anvendt med en svagere el. stærkere bitone af påtrængenhed, nævenyttighed, blanden sig i andres sager, næsvished etc.

I dag er ordet formentlig uddødt – som så mange af de andre gamle saftige dialektgloser.

Mvh. fra Jysk Ordbog

Viggo Sørensen”